

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

ЗАДОРОЖНА Ольга Олегівна

Сутність, параметри та особливості сучасних соціальних технологій/The essence, parameters and peculiarities of modern social technologies

спеціальність 231 – Соціальна робота
магістерська програма – Соціальна робота
Магістерська робота

Виконала студентка
групи СРзм-21
Задорожна О. О.

Науковий керівник:
д.пс.н., професор А.В. Фурман

Магістерську роботу допущено
до захисту:

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. В. Фурман**

ТЕРНОПІЛЬ -2018

РЕЗЮМЕ

Робота містить 119 сторінок, 111 – основного тексту, 2 рисунки, 5 таблиць, список використаних джерел містить 78 найменувань.

Мета дослідження: обґрунтування сутнісних, параметричних і специфічних аспектів розробки, функціонування, розвитку та використання сучасних соціальних технологій.

Об'єктом дослідження є соціальні технології як наступність взаємоузгоджених сукупностей форм, методів, прийомів, засобів та інструментів організації і здійснення професійної діяльності у соціогуманітарній сфері суспільства. **Предмет дослідження** становлять змістові та засобові інваріанти, сутнісні і параметричні фактори, цілерациональні та процедурні особливості розробки, розвиткового функціонування і використання сучасних соціальних технологій.

Використовувалися **методи** теоретичного узагальнення, порівняння та інші класичні методологічні процедури. Перевірка запропонованих моделей була здійснена методами спостереження, а також з допомогою інших методів, розроблених вітчизняними і зарубіжними ученими.

Теоретична новизна роботи зводиться до детального ознайомлення із специфікою розробки, функціонування, розвитку та використання сучасних соціальних технологій у практиці суспільного життя. **Практичне значення.** Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм фахівців соціальної сфери, педагогіки, економіки, когнітивного маркетингу, лінгвістики, психолінгвістики, теорії соціальної комунікації, презентуючи особливі можливості розробки, методологічної і методичної рефлексії і поглиблення змісту навчальних курсів вищої школи. Одержані на основі теоретичних осмислень соціальних технологій практичні рекомендації можуть стати у нагоді при реалізації відповідних проектів.

Ключові слова: *соціальна технологія, соціогуманітарна сфера, психокультура, професіоналізація, технологізація.*

RESUME

Employment contains 119 pages, 111 – the main text, 2 figures, 5 tables, list of sources used 78 names.

Objective: to study intrinsic, parametric and specific aspects of the development, operation, development and use of modern social technologies.

Object is a social technology as a succession of mutually agreed sets of forms, methods, techniques, tools and instruments of organization and professional activities in the field of humanities society. **Purpose of the study** contents and means are invariant, intrinsic and parametric factors tseleratsionalno and procedural features of development, developmental functioning and use of modern social technologies.

We used the **methods** of theoretical generalization, comparison and other classic methodological procedures. Check the proposed models was carried out surveillance methods, as well as other methods developed by domestic and foreign scientists.

The theoretical novelty comes down to detailed examination of specific development, operation, development and use of modern technologies in the social practice of public life. **Practical meaning.** Materials research can be used to improve educational programs, social services professionals, education, economics, cognitive marketing, linguistics, psycholinguistics, theory of social communication, presenting the special opportunities development, methodological and methodical reflection and deepening the content of courses of higher education. Obtained on the basis of theoretical meaningful social technologies practical recommendations may be useful in the implementation of relevant projects.

Keywords: *social technology, humanities area psychoculture, professionalization, technologization.*

АНОТАЦІЯ

Задорожна Ольга Олегівна. Сутність, параметри та особливості сучасних соціальних технологій. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 231 «Соціальна робота». – Тернопільський національний економічний університет. Юридичний факультет. – Тернопіль, 2017.

У магістерській роботі досліджуються соціальні технології як наступність взаємоузгоджених сукупностей форм, методів, прийомів, засобів та інструментів організації та здійснення професійної діяльності у соціогуманітарній сфері суспільства. Зокрема, проаналізовано соціальну технологію як об'єкт міждисциплінарного дослідження і наукового конструювання, а також висвітлити питання розвитку і використання соціальних технологій у суспільному житті. Охарактеризовано соціальні технології професійного становлення і психокультурного розвитку особистості у часопросторі сучасного університету.

SUMMARY

Zadorozhna Olga Olehivna. The essence of the options and features of modern social technologies. - Manuscript.

Research on education and qualification level master's degree 231 «Social work». – Ternopil National Economic University. Faculty of Law. – Ternopil, 2018.

In the master's work examines social technologies as mutually continuity sets of forms, methods, techniques, tools and instruments of organization and professional activities in the field of humanities society. In particular, analysis of social technology as an object of interdisciplinary scientific research and design, and the development and use of social technologies in public life. Characterized social technology professional development and personal development in psychocultural timespace modern university.

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І НАУКОВОГО КОНСТРУЮВАННЯ

- 1.1. Соціальна технологія як сукупність раціональних знань
- 1.2. Соціальна технологія як різновид професійної діяльності і пізнавальної творчості

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТОВО-ПАРАМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗРОБКИ, ФУНКЦІОНУВАННЯ, РОЗВИТКУ І ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

- 2.1. Принципи і засоби розробки соціальних проектів технологічного спрямування
- 2.2. Типи соціальних технологій та особливості їх розвиткового функціонування і впровадження
- 2.3. Принципи та умови ефективного використання соціальних технологій у трудових та повсякденних відносинах

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ І ПСИХОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

- 3.1. Професіоналізація і технологізація освітнього процесу як взаємозалежні тенденції у життєдіяльності сучасного ВНЗ
- 3.2. Особливості модульно-розвивальної освітньої технології підготовки фахівців як різнобічно розвинених особистостей

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

Список літературних джерел

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1.	
СОЦІАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ОБ’ЄКТ	
МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І НАУКОВОГО	
КОНСТРУЮВАННЯ	
	16
1.1. Соціальна технологія як сукупність раціональних знань	16
1.2. Соціальна технологія як різновид професійної діяльності і пізнавальної творчості	28
Висновки до розділу 1	39
РОЗДІЛ 2.	
ЗМІСТОВО-ПАРАМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗРОБКИ,	
ФУНКЦІОНУВАННЯ, РОЗВИТКУ І ВИКОРИСТАННЯ	
СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	
	40
2.1. Принципи і засоби розробки соціальних проектів технологічного спрямування	40
2.2. Типи соціальних технологій та особливості їх розвиткового функціонування і впровадження	47
2.3. Принципи та умови ефективного використання соціальних технологій у трудових та повсякденних відносинах	62
Висновки до розділу 2	80
РОЗДІЛ 3.	
СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ	
І ПСИХОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	
	82
3.1. Професіоналізація і технологізація освітнього процесу як взаємозалежні тенденції у життєдіяльності сучасного ВНЗ	82
3.2. Особливості модульно-розвивальної освітньої технології підготовки фахівців як різнобічно розвинених особистостей	95
Висновки до розділу 3	108
ВИСНОВКИ	110
Список літературних джерел	112

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За сучасних умов динамічних соціальних змін у світовій практиці щоразу більшою мірою утверджується інноваційний метод освоєння соціального простору – його технологізація. Її осереддям є прагнення до досягнення балансу інтересів і потреб – особистих, колективних, громадських. Соціальні технології у зв'язку з цим постають інтелектуальним наукомістким ресурсом, використання якого дозволяє не тільки вивчити і передбачити різні соціальні зміни, а й активно впливати на перебіг буденного життя, повновагомо отримувати ефективний прогнозований соціальний результат.

Соціальні технології розглядаються нині як напрямок сучасної соціальної інноватики, народженої як вимогами самого життя, так і тими змінами, які відбулися в науковому пізнанні під впливом науково-технічної, управлінської, інформаційної, соціальної, інтелектуальної революцій. Світовий досвід показує, що за допомогою соціальних технологій (глобальних, інформаційних, навчальних, впроваджувальних, людинознавчих, політичних та ін.) можна своєчасно вирішувати соціальні конфлікти, знімати соціальне напруження, запобігати катастрофам, блокувати ризикові ситуації та приймати оптимальні управлінські рішення. Сутність соціальних технологій може бути зрозуміла як інноваційна система методів виявлення і використання прихованих потенціалів соціальної системи, отримання оптимального соціального результату при найменших управлінських втратах.

Можливості застосування соціальних технологій у різних сферах суспільного життя, в тому числі й у сфері соціальної роботи, виключення деструктивних процесів із суспільного життя, безмежні. Однак використовуються вони дещо нераціонально. Склалася реальна

суперечність між величезним інтелектуальним потенціалом, що нагромадився у науці, передовій практиці, і рівнем застосування наукоємних технологій у різних сферах суспільного життя, що зумовило актуальність цього дослідження.

Мета дослідження: обґрунтування сутнісних, параметричних і специфічних аспектів розробки, функціонування, розвитку та використання сучасних соціальних технологій.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати соціальну технологію як об'єкт міждисциплінарного дослідження і наукового конструювання;
- 2) змістово-параметричний аналіз розробки, функціонування, розвитку і використання соціальних технологій у суспільному житті;
- 3) охарактеризувати соціальні технології професійного становлення і психокультурного розвитку особистості у часопросторі сучасного ВНЗ.

Об'єктом дослідження є соціальні технології як наступність взаємоузгоджених сукупностей форм, методів, прийомів, засобів та інструментів організації і здійснення професійної діяльності у соціогуманітарній сфері суспільства.

Предмет дослідження становлять змістові та засобові інваріанти, сутнісні і параметричні фактори, цілераціональні та процедурні особливості розробки, розвиткового функціонування і використання сучасних соціальних технологій.

У ході наукового пошукування використовувалися **методи** теоретичного узагальнення, порівняння та інші класичні методологічні процедури. Перевірка запропонованих моделей була здійснена методами спостереження, а також з допомогою інших методів, розроблених вітчизняними і зарубіжними ученими.

Теоретична новизна роботи зводиться до детального ознайомлення із специфікою розробки, функціонування, розвитку та використання сучасних соціальних технологій у практиці суспільного життя.

Практичне значення. Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм фахівців соціальної сфери, педагогіки, економіки, когнітивного маркетингу, лінгвістики, психолінгвістики, теорії соціальної комунікації, презентуючи особливі можливості розробки, методологічної і методичної рефлексії і поглиблення змісту навчальних курсів вищої школи. Одержані на основі теоретичних осмислень соціальних технологій практичні рекомендації можуть стати у нагоді при реалізації відповідних проектів.

Впровадження результатів роботи. Магістерське дослідження виконувалося у 2016–2017 роках на базі юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету. За результатами роботи опубліковано авторські тези у спецвипуску журналу ТНЕУ «Психологія і суспільство» (0,2 друк. арк.).

За структурою робота складається із трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних літературних джерел. Загальний обсяг – 119 с., основний текст роботи розміщений на 111 с.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ

ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І НАУКОВОГО КОНСТРУЮВАННЯ

1.3. Соціальна технологія як сукупність раціональних знань

У останні десятиріччя у вітчизняних наукових роботах із соціології, психології, соціальної роботи та управління особливої уваги набули питання застосування соціальних технологій в практичній діяльності фахівців різноманітного профілю і спрямування. Така увага не випадкова, адже вона також відображає насущну потребу в структуризації і стандартизації роботи соціального працівника і управлінця соціальної сфери, здатна забезпечити обґрунтований вибір засобів і способів їхньої професійної діяльності, підвищити прогнозованість і відтворюваність передбачуваних результатів їхньої діяльності.

Особливий інтерес до соціальних технологій у вирішенні проблеми технологізації практик соціального менеджменту зумовлений особливостями сучасної соціально-економічної ситуації в Україні, зокрема, дефіцитом кваліфікованих кадрів на ринку праці, підвищенням трудової мобільності працівників, низькою конкурентоспроможністю вітчизняних компаній на світових ринках, недостатньо високою результативністю державних і приватних підприємств і установ. Все це формує актуальну потребу в інноваційних засобах соціального менеджменту і розвитку людського капіталу.

Не дивлячись на те, що в теоретичному полі сучасної науки представлені різні концепції і моделі соціальних технологій, вони часто виявляються незастосовні в діяльності соціального працівника унаслідок

певної специфіки даної сфери. Вказана специфіка зумовлена: а) особливостями соціальної організації як середовища (наявність формальних цілей, формалізованої структури, централізація і формалізація влади, функціональні ролі); б) особливостями управлінської діяльності (вимоги економічної обґрунтованості, доцільності, результативності, ефективності, ергономічності). Вищеописане істотно відрізняє процес зреалізації соціальних технологій в сфері соціономічних професій від аналогічних практик в більш крупних і менш формалізованих соціальних групах, що повинне знаходити своє віддзеркалення у змісті, дизайні і інших характеристиках самих технологій.

Проблему розробки і вживання соціальних технологій в сучасній практиці соціальної роботи та менеджменту соціальних організацій і установ є важливою. У західній науці домінує описовий підхід, в рамках якого досліджуються переважно самі практики технологізації (і більш конкретно – їх результати і наслідки) діяльності в контексті конкретних галузей (сфер) або моделей взаємостосунків.

У вітчизняній науці накопичений певний досвід розробки і вживання соціальних технологій переважно в рамках т. зв. «промислової соціології» 1970-80-х років. Проте, цей досвід не можна вважати вичерпним, унаслідок деякої специфіки часу (технології розроблялися для організацій і моделей управління в рамках адміністративно-командної системи, яка істотно відмінна від сучасних умов). Крім того, домінуюча ідеологія зумовлювала методологічну базу досліджень і розробок в цій сфері. Слід врахувати, що спочатку концепція соціальних технологій була запропонована в контексті соціоінженерного підходу, котрий за рядом значущих питань марксизму протиставлявся методології. Не дивно, що спроби пристосувати концептів однієї методології до іншої спотворили зміст цього терміну, а практичне вживання розроблених таким чином моделей виявилось не зовсім вдалим.

Сучасні вітчизняні дослідження соціальних технологій в менеджменті не надто численні. Вони, за певним винятком, присвячені лише певним аспектам цього питання [див. 4; 8; 22; 27; 33; 35; 62; 64; 67].

Реальна практика розробки і вживання соціальних технологій в соціальній роботі та соціальному менеджменті активно розвивається відповідно до актуальних потреб часу, що, враховуючи її неоднозначну успішність, вимагає концептуального осмислення. Важливо не тільки зрозуміти, які практики склалися на нинішній момент, але й запропонувати більш глибокий аналіз, щоб визначити, чому вони виявляються неуспішними, що стримує їх розвиток і яким чином слід розробляти і застосовувати соціальні технології на новому етапі розвитку українського суспільства.

Ми провели дослідження сучасної практики застосування соціальних технологій, виявили її основні проблеми і стримуючі чинники, здійснили пошук теоретичного пояснення процесу і механізмів роботи соціальних технологій, дослідили процес розробки і апробації конкретних соціальних технологій, а також моделей конструювання і вживання соціальних технологій в соціономічній сфері.

Тема соціальних технологій досліджується і висвітлюється в науковій літературі вже більш ніж півстоліття, починаючи з робіт К.Р. Поппера. Значний внесок в розробку категорії соціальної технології в контексті соціального управління внесли Н. Стефанов і М. Марков. У вітчизняній науці тема соціальних технологій широко представлена в роботах В.Г. Афанасьєва, Л.Я. Дятченко, Е.В. Желніної, П.В. Журавльова, І.Г. Зайнишева, А.К. Зайцева, В.П. Іванова, Л.Г. Іоніна, Е.А. Капітонова, Я.А. Маргуляна, Н.І. Лапіна, В.А. Лукова, В.І. Патрушева, Ю.М. Рєзніка, Ю.П. Сурміна, Б.О. Суслакова, Ж.Т. Тощенко, Н.В. Туленкова, К.В. Харченко. У вказаних працях висловлені різні, проте нерідко суперечливі один одному, підходи до визначення, структуризації і

дослідження соціальних технологій. Більшість цих робіт характеризується недостатнім рівнем практичної операціоналізації пропонуваніх теоретичних узагальнень і висновків. Ідеї технологізації практики соціального менеджменту відображені і розвинені в класичних роботах Ф. Тейлора, Р. Емерсона, Р. Гантта, А. Файоля, Р. Форда, А.П. Слоуна, Л. Г'юліка, Л. Урвіка, Р. Хопфа, Р. Аккофа, С. Біра, Р. Саймона, Дж. Марча, Дж. Маршака, К. Арджіріса, П. Друкера, Дж. Вудворд, І. Ансоффа, Ф. Емері [1; 7; 12; 13; 21; 32; 33; 34; 35; 41; 62; 63; 66; 69; 74; 77; 78].

Аналіз сучасної наукової літератури [13; 33; 34; 62; 64] з даної проблематики дозволяє виділити чотири різні теоретичні підходи, в яких соціальна технологія досліджується як:

1) система знань про закони і закономірності розвитку і управління соціальними інститутами і соціальними процесами, а також знання про способи і засоби управління соціальними інститутами (Л.Я. Дятченко, І.Г. Зайнишев, В.А. Лука);

2) діяльність соціолога-практика зі зміни соціального об'єкту, заздалегідь розчленована на цілий ряд певних операцій, направлених на досягнення деякої мети або задачі (Н. Стефанов, М. Марков, А.І. Пригожін, В.В. Щербина);

3) засоби, інструменти, система методів, які забезпечують перенесення досягнень науки в практику (В.Г. Афанасьєв, Ж.Т. Тощенко, Л.Г. Іонін, Е.В. Желніна, Г.Д. Нікредін, А.К. Зайцев);

4) інноваційний метод або система методів оцінки і використання соціальних об'єктів, а також як спосіб реалізації соціального проекту (В.П. Іванов, В.І. Патрушев, Е.А. Капітонов).

Найістотнішими характеристиками соціальних технологій постають алгоритмічність, цілеспрямованість, послідовність, наукова обґрунтованість, розчленована на етапи і операції, тиражованість,

скоординованість дій, раціональність, гарантованість результату, системність і оптимальність [33].

Існуючі на сьогодні класифікації соціальних технологій слід визнати недостатньо зручними для практичної операціоналізації соціальних технологій, оскільки вони засновані радше на аналітичному описі сфер і наслідків вживання технологій, ніж на виділенні їх істотних онтологічних ознак. Тож можна говорити про: 1) неоднозначність і деяку суперечність змісту і теоретичного осмислення поняття «соціальна технологія»; 2) неопрацьованість специфіки соціальних технологій в соціономічній сфері.

Відповідно до хронології розвитку теорії і практики соціального менеджменту у процесі становлення соціальних технологій учений М.В. Плотніков виділяє шість періодів [33, с. 11]: 1-й (до початку ХХ століття) – усвідомлена необхідність технологічних способів управління і зроблені перші практичні кроки із досвідченої розробки їх елементів; 2-й (1900–50 роки) – в рамках концепції наукової організації праці і шкіл менеджменту закладається серйозний науково-практичний фундамент і розробляються перші технології управління; 3-й (1951–70 роки) – складається загальне теоретичне поле, база експериментальних даних і висновків, проте практика вживання результатів цих досліджень і розробок одинична і часто не надто успішна; 4-й (1971–90 роки) – інтенсивні прикладні дослідження в рамках «промислової (заводської) соціології», зорієнтовані переважно на роботу з підприємствами; 5-й (1991–2005 роки) – розвиток практики вживання частково адаптованих зарубіжних соціальних технологій і ноу-хау консультантів з управління в соціальних, і не тільки, організаціях, галузевої спрямованості і форм власності, поява конкурентного ринку соціальних технологій, формування потреби в теоретичному осмисленні і підвищенні їх практичної ефективності; 6-й (2005 – до сьогодні) – розвиток ринку соціальних технологій; підвищення

якості і складності таких технологій; поява ряду спеціалізованих організацій, що займаються розробкою і тиражуванням власних соціальних технологій; поява тематичних навчальних курсів за соціальними технологіями (переважно в системі підготовки магістрів і професійної перепідготовки); значний розвиток практики вживання соціальних технологій. Можна висновувати, що на даний час у вітчизняній теорії і практиці соціального управління відбувається нова інституціоналізація соціальних технологій, яка вимагає належного теоретичного опису і осмислення.

На основі аналізу ряду теоретичних робіт розкриємо специфіку вживання соціальних технологій [33; 34; 63]. Зокрема, об'єктом соціальних технологій є соціальні взаємодії співробітників і контрагентів організації, предметом – широкий спектр якостей цих взаємодій; функціями – вивчення, забезпечення і перетворення соціальної взаємодії для підготовки та/чи зrealізації управлінських рішень. Тож соціальні технології – це технології вивчення, забезпечення і зміни соціальної взаємодії співробітників і контрагентів організації для підготовки та/чи зrealізації управлінського рішення.

На основі аналізу різних підходів до типологізації сучасних соціальних технологій (І.В. Калачов, Ю.М. Резник [35], Ж.Т. Тощенко [39], В.В. Щербина [63]), М.В. Плотніков [33] стверджує про необхідність типологізації соціальних технологій на основі не одного (як у вказаних вище підходах), а двох критеріїв: 1) зміст технології (особливості її структури, які визначаються ступенем деталізації нормативів об'єктів і передбачуваних дій) і 2) функціональна спрямованість (якість передбачуваного результату вживання технології).

За критерієм змісту М.В. Плотніков пропонує розрізняти три типи соціальних технологій [33, с. 27]: 1) нормативні (закриті), містять кінцеві описи нормативів і ідеальних способів дії, строго задаючи взірці (шаблони,

моделі) необхідної поведінки і припускаючи виявлення, кількісну оцінку і корегування можливих відхилень; 2) структуровані, строго приписуючі певні шаблони, стандарти і нормативи процесу роботи з управлінською ситуацією, структуру одержуваних рішень і способи роботи з ними, що припускають розробку і проектування в їх рамках кінцевих рішень *ad hoc* (*пер.* – *ціль*); 3) пошукові (відкриті), приписуючі найбільш загальні принципи, способи і формати взаємодії, що не припускають вирішення структури і зміст кінцевого рішення й зорієнтовані на пошук рішень в рамках конкретної проблемної ситуації, відповідних певним критеріям. За критерієм функціональної спрямованості технології спрямовані на опис об'єкта, спостереження за об'єктом, фіксацію властивих йому кількісних і якісних параметрів, і виключають пряму управлінську дію на нього; предписання дій об'єкту, припускаючи пряму управлінську дію на об'єкт, орієнтовану на управління його поведінкою, що проте не зачіпає зміну структури і змісту об'єкта; зміна об'єкта, що припускає зміну структури і змісту об'єкта за допомогою цілеспрямованих управлінських дій.

На основі вказаних вище критеріїв виділяють дев'ять типів соціальних технологій.

1. Технології картографування (пошукові технології опису) призначені для опису проблемної ситуації, виявлення чинників, взаємозв'язків, ситуативних можливостей і загроз.

2. Технології документування (структуровані технології опису) призначені для опису і об'єктивування поточної регулярної практики.

3. Технології діагностики (нормативні технології опису) призначені для виявлення і об'єктивного опису відхилень в системі соціального управління.

4. Технології пошуку рішень (пошукові технології реалізації) призначені для пошуку прийнятних в контексті проблемної ситуації рішень, що відповідають певним вимогам і принципам.

5. Технології проектування (структуровані технології вирішення) призначені для розробки моделей і програм дії.

6. Технології зреалізації (нормативні технології вирішення) призначені для забезпечення відтворного виконання специфічних дій.

7. Технології соціального конструювання (пошукові технології зміни) призначені для побудови інституцій під безперервні зміни і розвиток об'єкту.

8. Технології управління змінами (структуровані технології зміни) призначені для оптимізації поточної структури, стану і функціональних характеристик об'єкта.

9. Технології формування (нормативні технології зміни) призначені для зміни структури і функціональних характеристик об'єкта відповідно до заданого нормативу (взірця).

Також актуальною є наступна класифікація, подана у *рис. 1.1.* та *1.2.*

Аналіз результатів дослідження М.В. Плотнікова дозволив виявити характерні риси практик застосування соціальних технологій [33]:

1) функціональна спеціалізація (соціальні технології застосовуються переважно в сферах управління персоналом, маркетингу і продажах);

2) цільова спеціалізація (соціальні технології застосовуються переважно для отримання і аналізу управлінської інформації, а також для забезпечення поточної діяльності);

3) низька компетентність користувачів (лінійні керівники часто недостатньо компетентні у виборі і реалізації соціальних технологій, а також нездатні оцінити їх практичну ефективність);

4) відставання інфраструктури соціальних технологій від реальної практики застосування (в більшості випадків вибір, адаптація і реалізація конкретних технологій здійснюються функціональними і лінійними керівниками компаній, тоді як активність зовнішніх контрагентів – консалтингових компаній, дослідницьких центрів та ін. – явно недостатня);

5) відсутність усталених стандартів відносно структури соціальних технологій, обмеження сфер їх застосування, критеріїв вибору конкретної соціальної технології, процесу і результатів її реалізації.

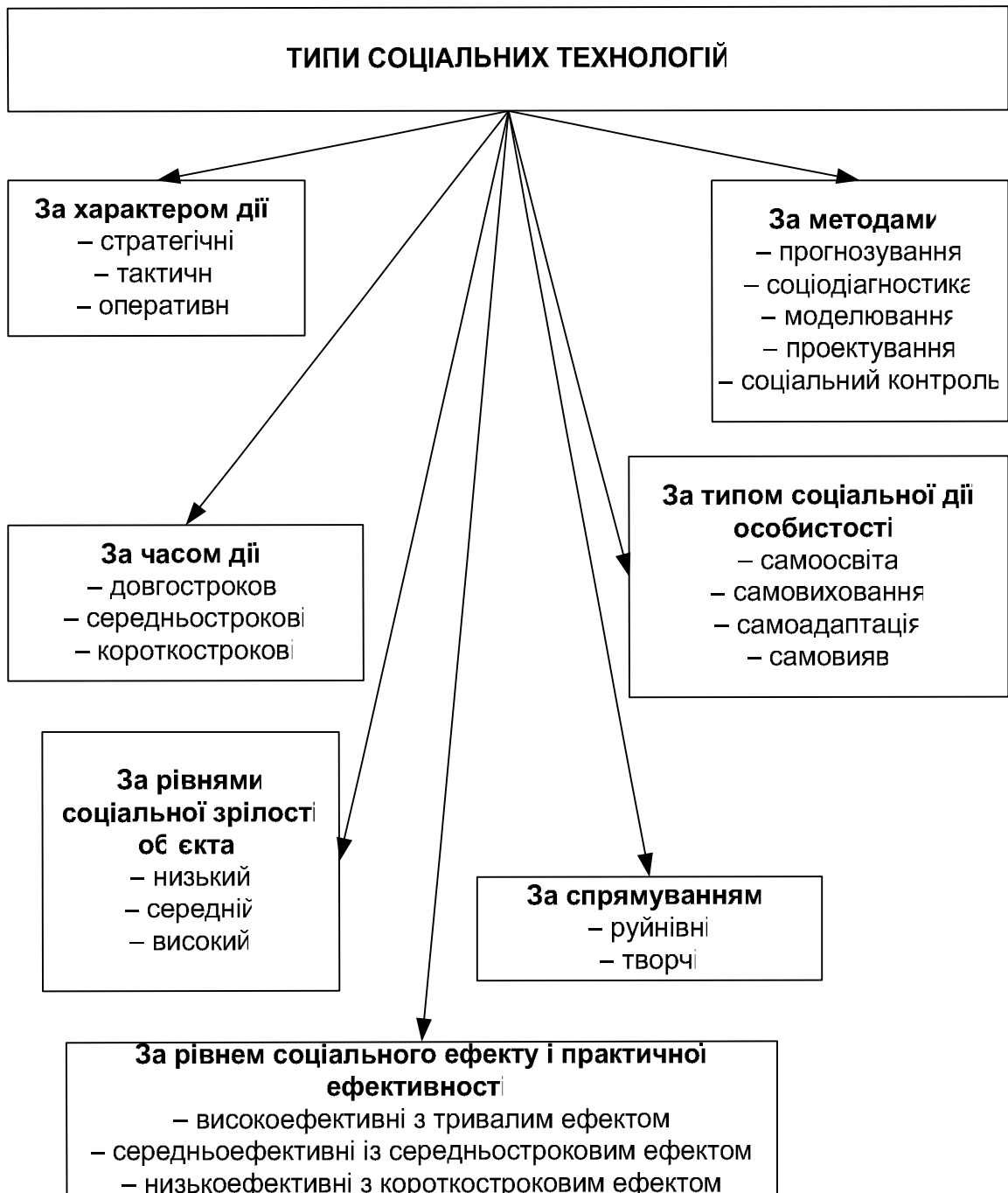

Рис. 1.1. Класифікаційні ознаки типів соціальних технологій

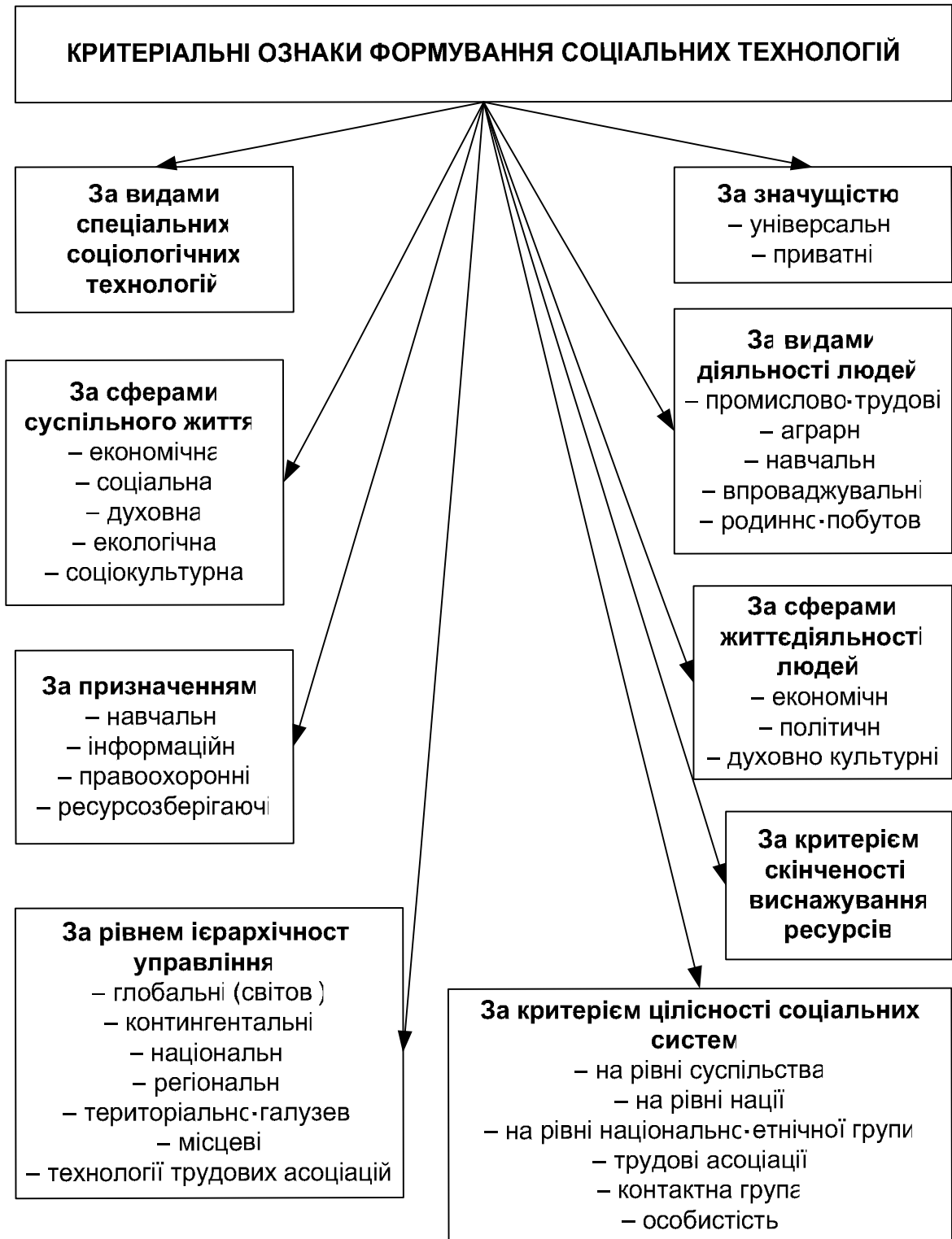

Рис. 1.2. Характеристика критеріальних ознак формування соціальних технологій

Тож варто зазначити, що соціальні технології широко представлені в сучасній практиці, проте ця практика часто нерегулярна і безсистемна, а її ефективність поки не дуже висока. Матеріали проведеного дослідження, а також аналіз робіт зарубіжних учених й перебігу управлінського консультування дозволяють показати три групи основних проблем, які гальмують розвиток теорії і практики соціальних технологій.

1. Теоретико-методологічні проблеми. Термінологічна, понятійна і концептуальна невизначеність: паралельне вживання декількох схожих (але не тотожних) за значенням термінів, концептуальні межі яких однозначно не задані. Така ситуація утрудняє конкретизацію соціальних технологій як об'єкта соціологічного дослідження і перешкоджає успішній інтеграції і координації розробок в цій сфері. Відсутність єдиного теоретичного фундаменту для розробки і аналізу соціальних технологій – загальної теорії соціальних технологій. Оскільки на даний час розробкою соціальних технологій займаються переважно практико-орієнтовані консультанти, рівень фундаментальної теорії залишається слабо проопрацьованим. Відсутність єдиної системи часткових дескриптивних і нормативних моделей для розробки, упровадження і дослідження спеціальної теорії соціальних технологій.

2. Проблеми розробки соціальних технологій. Обмежена кількість технологій і відсутність єдиного інформаційного поля. В сучасній практиці соціальні технології часто розробляються управлінськими консультантами як засіб професійної діяльності і постають одним із значущих чинників забезпечення їх конкурентоспроможності. Внаслідок цього процес розробки соціальних технологій, методика, досвід, як правило, складають комерційну таємницю і не розповсюджуються, а самі технології виявляються обмежено придатними. Обмежена транслюваність технологій. Оскільки більшість соціальних технологій є рішеннями сьогочасними і придатними лише для конкретної ситуації, їх перенесення

на нову вимагає істотної декомпозиції, перепроєктування і реадаптації. За відсутності єдиної спеціальної теоретичної бази це часто виявляється скрутним або навіть неможливим.

3. Проблеми практичного застосування соціальних технологій. Низька якість більшості технологій, визначена неточними поверхневими описами, надмірним суб'єктивізмом в оцінці і вимірюванні об'єкта, відсутністю опису особливостей, процесу і меж вжитку, низкою ергономічністю та ін. Ці особливості часто приводять до невідтворності результату і зниження фактичної ефективності вживання соціальних технологій. Низький рівень соціологічної і соціально-технологічної освіченості користувачів. Менеджери-практики і консультанти часто мають надто поверхнєве уявлення про механізми соціальної взаємодії, механізми дії соціальних технологій менеджменту на управлінську ситуацію, межі можливого і неможливого у вживанні соціальних технологій. Це зумовлює їх обмежену здатність зробити правильний вибір необхідних соціальних технологій, коректно поставити технічне завдання з його упровадження і здійснити приймання результату. Нерозвиненість професійного середовища. Розвиток практики вживання будь-яких технологій будується на формуванні професійних співтовариств і спеціалізованих професійних агентів. Проте в даний час професійні співтовариства розробників і користувачів соціальних технологій практично не сформовані, а консультанти і консалтингові компанії часто слабо виконують функцію професійних агентів, працюючи переважно у форматі експертного консультування. Крім того, в цій сфері слабо розвинені професійні стандарти, їх ліцензування і сертифікація. Модизація практики вживання соціальних технологій. Проблеми, описані вище, зумовлюють стійку тенденцію сучасних менеджерів до ірраціоналізації вибору і вживання соціальних технологій: вибір диктується більшою

мірою модою на певні засоби і практики управління, ніж результатами раціонального аналізу і процесу розробки рішень.

Вирішення даних проблем вимагає комплексного підходу: від обґрунтованого вибору, узгодження і опрацювання теоретико-методологічної бази до створення і вдосконалення конкретних моделей конструювання і реалізації соціальних технологій у сфері соціальної роботи та гуманітарних наук загалом.

1.2. Соціальна технологія як різновид професійної діяльності і пізнавальної творчості

Новим підходом до організації соціальної роботи і системи надання соціальних послуг є соціальні технології і технології соціальної роботи. У практиці соціальної роботи необхідно розрізняти поняття «соціальні технології» і «технології соціальної роботи» як відношення цілого і частини. У науковій літературі немає одностайного визначення цих понять, що спричинює певні термінологічні труднощі. Термін «технологія» походить від двох давньогрецьких слів: *техно* – мистецтво, майстерність і *логос* – наука, знання, закон. У словниках і енциклопедіях технологія визначається як: 1) сукупність знань про способи обробки матеріалів і виробів та методи здійснення будь-яких дій; 2) сукупність операцій, що здійснюються певним чином і у визначеній послідовності, з яких складається процес обробки матеріалу чи виробу [62].

Технологія щодо соціальних процесів і явищ – це сукупність, система засобів організації та впорядкування доцільної практичної діяльності відповідно до мети, специфіки і навіть логіки процесу перетворення і трансформації того чи іншого об'єкта. Створення і використання технологій дає визначену гарантію оптимізації,

раціоналізації, передбачуваності і змодельованості процесу діяльності, гарантію одержання заданих властивостей та якостей, заради яких сама технологія в цьому випадку і застосовується.

Соціальні технології – це специфічний соціальний інститут інновацій і соціальної творчості, організації і самоорганізації різних видів соціальної діяльності і соціальної взаємодії, прогнозування і діагностики параметрів соціальних процесів.

Виділяють такі ознаки соціальних технологій [35]:

– засоби практичного і прагматичного досягнення поставлених цілей, які є системою імперативів, що упорядковують практичну діяльність (вимог, команд, алгоритмів);

– характеристика діяльності людей у реалізації поставлених ними цілей, що здійснюються в конкретних соціальних умовах, за посередництвом специфічних соціальних інститутів і соціальних організацій;

– характеристика операційного соціального мислення і самопізнання, що відображає соціальну рефлексію, пов'язану з практичним осмисленням технологічних законів.

Соціальні технології тісно пов'язані з етикою соціальної роботи, етичними принципами соціального захисту і підтримки.

Етап постановки мети. Формулювання мети в термінах практичної і технологічної досяжності, необхідності. Цей етап є визначальним. Постановка мети характеризує досягнення певного результату, якщо такі наступні вимоги: а) добре сформульована мета визначається в позитивних намірах і позитивних характеристиках; б) сформульована мета практично досяжна; в) ціль є необхідною як така у своїх основних параметрах і всіх її наслідках; г) сформульована мета припускає процедуру перевірки; д) коректно сформульована ціль припускає розмаїтість засобів її досягнення. Сутнісно етап постановки мети зв'язаний із залученням на бік

соціального технолога (суб'єкта дій) тих об'єктів, заради яких відбувається оптимізація процесуальної упорядкованості соціальних процесів. Якщо для них досягнення мети дасть позитивний ефект, поліпшить становище справ, покаже, що застосовувані методи необхідні й результативні, то успіх гарантований.

Етап технологічної досяжності. Кваліфікація перевірки результатів, вироблення системи індикаторів, установлення відповідності отриманих результатів з тимчасовими параметрами. Цей етап охоплює параметричні характеристики, пов'язані з відповідями на запитання на кшталт: «Що необхідно застосувати?», «Коли це необхідно використати?», «У якій послідовності це необхідно застосувати?», «Які ознаки просторової і тимчасової упорядкованості застосовуваних засобів?».

Етап аналізу системи. Аналіз системи, структури, елементів, характеру їх взаємозв'язку. Цей аналіз припускає порівняння, оцінювання вибірки за різними критеріями, аналітичний прогноз і аналітичний розрахунок. Зазначений аналіз повинен дати основні параметри трансформованої системи як визначеного динамічного стану.

Етап оцінювання. Утилізація фази аналізу в характеристиках того, що сприяє чи перешкоджає досягненню поставленої мети. Будь-яке оцінювання, крім абсолютних критеріїв (досягнуте необхідне положення справ), містить у собі й релятивні показники типу: досягнутий результат справ відрізняється від попереднього в кращий бік за певними характеристиками.

Етап розробки технології. Планове і систематичне застосування наявної інформації для створення методики нововведень містить етап експлікації мети, спрямованості нововведень, виявлення проблем, вибір джерел інформації, збір даних, пошук альтернатив і добір альтернативних рішень, поєднання різних компонентів розробки, формулювання технологічних імперативів. Етап формулювання системи технологічних

розпоряджень охоплює формування процесу; оптимізацію соціального розвитку; забезпечення стійкості соціального процесу; створення механізму саморегуляції; забезпечення сприятливих умов, що супроводжують зміни; створення системи соціального менеджменту – осмисленого і цілеспрямованого керування соціальними процесами.

Соціальні технології розглядаються також як особливий вид соціальної теорії, що після осмислення питань про якісну і кількісну визначеність досліджуваного суспільного явища ставить і обґрунтовує питання про те, як, яким чином і в якій послідовності можливі специфічні операції з результатами пізнавальної діяльності. У цьому аспекті соціальні технології досліджують процеси цілеспрямованого впливу на соціальні об'єкти, що розробляють і обґрунтовують ефективні способи і прийоми такого впливу. Під соціальним об'єктом розуміються соціальні стосунки, соціальна взаємодія, соціальна група, соціальний інститут, соціальна організація. Характер впливу, його технологічність визначаються тією системою операцій цілеспрямованого впливу, що ґрунтується на соціальному і соціологічному знанні як об'єкта.

Соціальні технології наявні практично в усіх аспектах соціальної динаміки: індивідуальної взаємодії, групової і міжгрупової взаємодії. Тобто соціальні технології мають свої власні теоретичні підходи, служать перехідним містком між реальною практикою і високою теорією.

Соціальні технології – це також процес цілеспрямованого впливу на соціальний об'єкт, зумовлений необхідністю і потребою одержання заданого результату. У цьому плані технологічність впливу наповнена такими поняттями, як етапність, процедурність, операційність. На підставі такого бачення, соціальні технології характеризують як визначену соціальну прагматику, яка вибудовує мету, засоби і результат соціальної діяльності. Координація і субординація мети, засобів і результатів припускають варіативність, урахування безлічі факторів, моделювання і

проектування, систему критеріїв і оцінок, соціальні версії і сценарії, ідентифікатори, методи діагностики тощо.

В теорії соціальних систем виділяють базові (основні) і спеціальні (похідні) соціальні технології [див. 38]. До базових соціальних технологій відносять технології стратегічного проектування соціального об'єкта чи групи об'єктів. Спеціальні соціальні технології – різновид тактико-оперативного впливу на соціальний об'єкт: соціальне конструювання, практично-предметне врегулювання відносин і операцій, оптимізація соціальної взаємодії на певному конкретному рівні. Співвідношення базових і спеціальних соціальних технологій відображається як залежність між технологіями першого і другого рівнів. Технології першого рівня – глобальні соціальні дослідження, розробка фундаментальних дослідних програм, вироблення генеральних моделей, проведення системних соціальних експериментів. Технології другого рівня – вироблення конкретних методик, оцінок і методів.

Наявні багато різновидів соціальних технологій. Найбільш загальними з них є методи експертного оцінювання, наукового спостереження, втручання. Необхідною умовою реалізації соціальних технологій стає створення організаційних структур і систем та навіть вироблення політики соціального впливу.

Подальшим технологічним етапом є розробка моделі еволюційного дослідження. Фазам розробки має передувати аналіз системи. За фазою розвитку має наставати фаза оцінювання, потім – фаза поширення і впровадження. Перші чотири фази, що включають аналіз, розробку, розвиток та оцінювання, визначаються як еволюційне дослідження. З іншого боку, наявність тієї чи іншої соціальної проблеми ще не означає її технологічного розв'язання. Ресурси соціальних технологій черпаються з багатьох сфер. Технологічний розвиток є наслідком фундаментальних і

прикладних досліджень, наукових і промислових технологій, соціально-політичної сфери.

У розробці та впровадженні соціальних технологій застосовуються різноманітні методики: схеми потоків, матричні методи, таблиці рішень і зіставлень, евристичні методи. Застосування соціальних технологій у подібній інтерпретації досить широке, однак це не єдиний спосіб цілеспрямованого впливу на соціальний об'єкт. Необхідність використання соціальних технологій зумовлена досить очевидними факторами. Насамперед, це означає, що макет, модель, проект, а отже думка, передують практичній дії, раціоналізують послідовність дій. Суть соціальних технологій не в тому, що робити, а в тому, у якій послідовності здійснювати роботу. Важливим є потреба проектувати і прогнозувати наслідок дій, що відображає шлях соціального проектування.

Отже, соціальна технологія – це, насамперед, розробка методів і методик результативного, раціонального і цілеспрямованого соціального впливу. Однак цей вплив не зводиться до сукупності механічного набору операцій. У технологічній послідовності ці операції скоординовані й субординовані, упорядковані та регламентовані.

Наявність численних соціальних технологій викликає необхідність їх класифікації і типізації. Типологія як науковий метод, основою якого є розчленовування систем об'єктів і їх угруповання за допомогою узагальненої моделі чи типу, виконує важливу методологічну функцію. Основні логічні форми – тип, класифікація, систематика. Типологія в соціальній роботі є формою наукового обґрунтування і програмування соціальних технологій; виконує прогностичну функцію (на основі творчої переробки інструментарію, який використовується на практиці, надає можливість прогнозувати результат застосування тих чи інших технологій в різних умовах); виконує орієнтовану функцію. В основі класифікації і

типізації соціальних технологій лежать ті самі принципи, що використовуються у будь-якій іншій практичній діяльності.

Для класифікації соціальних технологій, найбільш важливими є їхня систематизація, заснована на пізнанні істотних зв'язків між окремими видами технологій. Приступаючи до розгляду класифікації соціальних технологій, слід зазначити, що навіть найпростіші з них мають складну зовнішню і внутрішню структури (мікро- і макрорівні тощо), у результаті чого будь-яка їх класифікація не може бути однолінійною і становить складне розгалуження.

Основою типології соціальних технологій можуть стати такі ознаки:

- ступінь асоційованості об'єкта впливу (особистість, суспільство, соціальні групи, трудовий колектив);

- масштаби та ієрархія впливу (глобальні, континентальні, регіональні і т. д.);

- сфера соціалізації і життєдіяльності людей (виробнича, політична, соціальна, духовна);

- ступінь зрілості соціальних об'єктів;

- інструментарій, способи і засоби впливу, що використовуються для розв'язання поставлених завдань;

- галузь громадського життя: економіка, творчість, охорона здоров'я, наукова діяльність;

- рівень розробки соціальних технологій (теоретичний, конкретно-прикладний);

- мета, зреалізована в результаті застосування певної технології.

При розробці соціальних технологій виділяють теоретичні, методичні і процедурні аспекти. Теоретичні пов'язані з визначенням мети, об'єкта технологізації, виявом сутності і принципів відтворення соціальних процесів, взагалі всього кола соціальних проблем; методичні – з вибором методу, засобів отримання інформації, її обробки, аналізу,

принципів трансформації в конкретні висновки й рекомендації; процедурні – з організацією практичної діяльності з розробки соціальних технологій.

Сутність соціальних технологій розкривається через аналіз її елементів і складових: мета відтворення соціальних характеристик і процесів; умови технологізації, основні принципи, ознаки технологізації тощо. Перший елемент постає як необхідність реалізації виробничих функцій колективу. Плануючи відтворення і розвиток у колективі необхідного середовища для функціонування різноманітних відносин між членами колективу в інтересах випуску продукції, ми досягнемо й іншої мети – послідовної зміни системи вимог до людини, водночас формуючи нову особистість з ознаками базисного типу.

Другий елемент – умови технологізації соціальних процесів. Технологізація як процес відтворення і розвитку можлива за наявності таких умов: об'єкт повинен мати певний рівень складності; відомі всі елементи структури, особливості їх побудови й закономірності функціонування; вміння формалізувати реальні процеси, представляти їх системою показників, операцій, процедур і створювати середовище для відтворення і забезпечення необхідного рівня управління.

Характер соціальної технології, її особливості зумовлені внутрішньою природою самого об'єкта технологізації й соціальною настановою суб'єкта (колективу, особистості) та її розробкою і впровадженням.

Третій елемент являє собою принципи розробки і впровадження соціальних технологій, які проявляються у поєднанні інтересів і потреб виробництва, особистості соціальної групи; врахуванні їх конкретного сполучення, прояву, розвитку в окремо взятій групі; у послідовності виконання процедур і операцій технологічного процесу; у безумовному виконанні всього циклу програми технологічного вирішення.

Четвертий елемент – ознаки технологізації: розмежування, поділ, розчленування соціального процесу на пов'язані між собою етапи, фази, операції; координація і поетапність дій, спрямованих на отримання прогнозованого результату; однозначність виконання процедур і операцій.

Типологію соціальних технологій можна побудувати за кількома критеріями. За критерієм часу досягнення цілі, яку вона забезпечує, можна навести таку типологію соціальних технологій: довготривалі, тактичні, оперативні, рубіжні та циклічні.

Довготривалі соціальні технології спрямовані на реалізацію стратегічних цілей соціальної політики (до 20-25 років). Якщо часовий інтервал досягнення цілей розглядається як самоціль (тобто важливе значення має саме час досягнення мети), то такі технології є тактичними, і вони розраховані на 2-3 роки. До таких соціальних технологій належать технології реалізації планів соціального розвитку установ, організацій, підприємств. Для вирішення короточасних технологій (або разових) застосовують оперативні технології, які дають змогу регулювати діяльність людей або груп для отримання очевидного, добре запрограмованого результату. Це можуть бути, наприклад, технології проведення виборчої кампанії, зборів. Технології, що забезпечують відтворення певної якості або властивості, розраховані на постійне використання і діють безперервно, мають назву циклічних. Нарешті, рубіжні технології існують для вирішення відносно самостійних соціальних проблем для забезпечення заданих параметрів процесу у суворо визначений час, після чого технологія припиняє свою роботу.

Виділяють універсальні й окремі соціальні технології. Універсальні містять широкі можливості реального впливу на велику кількість об'єктів соціальної технології. До них належать: планування соціального розвитку; комплексна система роботи з кадрами на виробництві; виборча (електоральна) технологія. Деякі соціальні технології, за правилом, є

елементами універсальних. Наприклад, у структурі технології «Комплексна робота з кадрами» можуть бути розроблені окремі технології: «Прийняття на роботу», «Адаптація», «Професійно-кваліфікаційне просування», «Мотивація трудової діяльності» тощо. Виділення окремих соціальних технологій як самостійних часто призводить до розриву технології циклу соціального управління, до зниження, а то й знищення її соціальної ефективності.

Впровадження соціальної технології – складний процес переведення теоретичних концепцій з відтворення характерних соціальних явищ, відносин на мову практичних дій. Цей процес складається з таких операцій:

- організація роботи виконавців (відповідно до обсягу, визначеному у проекті соціальної технології);
- координація різних суб'єктів (окремих виконавців або груп);
- контроль діяльності суб'єктів управління;
- соціальна діагностика результатів впровадження соціальної технології;
- аналіз процесу технологізації за всіма напрямками і на всіх етапах;
- коригування цілей і завдань у ході впровадження технології;
- організація інформаційного обслуговування всіх, хто є учасником впровадження технології.

Сучасний етап розвитку суспільства формулює перед соціологічною наукою дедалі більш прикладні завдання, наділяючи її соціально-інженерною функцією. Специфіка соціально-інженерної функції (порівняно з дослідними, де набуття принципово нового знання щоразу приводить до нової розробки методик) висунула потребу і відповідного методичного забезпечення. При цьому його важливішою ознакою є можливість багаторазового використання відпрацьованих процедур для вирішення типових завдань соціального управління. Під таким методичним забезпеченням, що дає змогу тиражувати застосування стандартних алгоритмів, і розуміється соціальна технологія.

Залежно від масштабів проблем, що їх вирішує соціальне управління, можна виділити два типи технологій: технологію підготовки управлінських рішень і технологію їх реалізації. Якщо призначення першого типу технологій – вияв лише за допомогою різних методів соціальних резервів, то завдання соціальних технологій другого типу – практична реалізація знайдених резервів шляхом вдосконалення управління соціальними процесами [13].

За видами і характером тих змін, до яких вони приводять, всю різноманітність соціальних процесів можна поділити на три групи. До першої групи належать ті соціальні процеси і явища, які охоплюють суспільство як цілісність і пов'язані з удосконаленням всієї сукупності суспільних відносин, з перебудовою й оновленням чи стабілізацією суспільства. Основною метою управління цією групою соціальних процесів є проведення суспільних перетворень пропорційно визріванню умов для них відповідно до суспільно необхідної норми. Другу групу становлять соціальні процеси і явища, які ведуть до змін життя окремих соціальних прошарків, спільнот, груп, індивідів згідно з інноваційними процесами. Мета управління цією групою соціальних процесів – їх оптимізація, гармонізація інтересів особистості і суспільства. Третя група – це соціальні процеси, пов'язані з витратами суспільного розвитку, деформаціями суспільства, соціальною девіацією. Мета управління ними – поступове й поетапне скорочення, мінімізація цих явищ. Управління соціальними процесами методами тиску, як довела суспільна практика, неефективне. Найраціональніше управління ними можливе, по-перше, опосередкованим шляхом, методом формування комплексу сприятливих економічних, соціально-політичних та інших умов для їх нормального функціонування; по-друге, за рахунок ретельної розробки соціальних технологій щодо зміни чи стабілізації соціальних процесів, явищ.

Висновки до розділу 1

1. Соціальні технології – це специфічний інститут інновацій і соціальної творчості, організації і самоорганізації різних видів соціальної діяльності і міжсуб'єктної взаємодії, прогнозування і діагностики параметрів соціальних процесів. Водночас це сукупність, система засобів організації та впорядкування доцільної практичної діяльності відповідно до мети, специфіки і навіть логіки процесу перетворення і трансформації того чи іншого об'єкта. Створення і використання технологій дає визначену гарантію оптимізації, раціоналізації, передбачуваності і змодельованості процесу діяльності, гарантію одержання заданих властивостей та якостей, заради яких сама технологія у цьому випадку і застосовується.

2. Завдання соціальної технології – навчити людей раціональним соціальним діям, методам досягнення життєвих цілей. Мудрість виявляється не у знанні «що робити?», а «в якій послідовності це робити» і «які можуть бути наслідки цього?». Отож, розробка й упровадження соціальних технологій – це магістральний напрям раціоналізації форм і способів людської життєдіяльності.

3. Людям потрібно навчитися жити цивілізовано, грамотно вибудовувати свою поведінку стосовно інших людей, навколишнього світу. Щоб компетентно опанувати соціальними технологіями, треба усвідомити два підходи до управління соціальними процесами – адміністративно-командний (на якому сталося кілька поколінь і залишки якого ще можуть довго тягти наше суспільство у зворотному напрямку від соціального прогресу і побудови соціально орієнтованої держави) і соціально-технологічний, який сутнісно є альтернативою першому.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТОВО-ПАРАМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗРОБКИ, ФУНКЦІОНУВАННЯ, РОЗВИТКУ І ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Принципи і засоби розробки соціальних проектів технологічного спрямування

Соціальне проектування є систематичним описом соціального експерименту, однією з форм попереднього відображення соціальної дійсності, що містить проекти відносно даної розробки на практиці. Результатом соціального проектування є науково обґрунтоване визначення варіантів планового розвитку нових соціальних процесів і явищ. Без проведення соціального проектування не можна оцінити правильність прогнозу, розробити науково обґрунтований план соціального розвитку. Проектування враховує і можливість невдалого експерименту із перевірки ідей. Соціальне проектування використовується як один із компонентів цілеспрямованої діяльності, коли розроблюються різні варіанти вирішення нових соціальних проблем. Воно використовується також при підготовці соціальних планів і програм із регулювання змінних явищ і процесів, котрі раніше не потребували детальної проробки і управління. Через проектування проявляється творча активність нашої свідомості, котра не тільки відображає світ, але й творить його.

Можна виділити наступні умови, котрі дозволяють конструювати соціальне майбутнє. По-перше, поряд з найбільш імовірною тенденцією існують менш імовірні, але реально можливі тенденції розвитку; по-друге, в соціальних об'єктах зазвичай є запас внутрішніх соціальних ресурсів, котрі можуть бути мобілізовані для вирішення даної соціальної задачі; по-

третє, суспільним структурам притаманно переживати значні деформації, що й може бути використано для реалізації найбільш бажаного варіанту майбутнього розвитку; по-четверте, перспективні цілі, споріднені за змістом, можуть бути замінені одна іншою, а одна і та ж ціль може бути реалізована різними засобами. Крім того, необхідно враховувати детермінацію, її особливості в суспільному житті, де кожен із компонентів системи відносно самостійний, але в той же час взаємопов'язаний з іншими компонентами.

Соціальне проектування в якості особливого типу соціально-інженерної діяльності є однією з найбільш перспективних технологій використання соціологічного знання. В цьому випадку воно являє є засобом практичного освоєння всіх видів наукової інформації, новим способом відносно цілісної інноваційної діяльності, методом вирішення економічних, організаційних, соціальних і культурних проблем [13].

Соціальне проектування, як і будь-яка специфічна сфера знань, має категорійний (понятійний) апарат. Категорії є певними сходинками пізнання світу людиною. Про рівень розвитку науки можна судити по її категоріальному апарату. Категорійна структура соціального проектування – це сукупність дефініцій, направлених на наукове відображення основних параметрів, характеристик майбутніх систем, процесів, явищ і т.д. Основними елементами проектної діяльності є соціальна система, суб'єкт проектування, об'єкт, соціальна технологія, методи соціального проектування, умови проектування та ін.

Суб'єктом соціального проектування є різні носії управлінської діяльності – як окремі особи, так і організації, трудові колективи, соціальні інститути та ін., що ставлять своєю ціллю організоване, цілеспрямоване перетворення соціальної дійсності. Під об'єктами соціального проектування розуміються системи, процеси організації соціальних зв'язків, взаємодій, включених в проектну діяльність.

В поле зору соціального проектування потрапляють об'єкти найрізноманітнішої природи:

- елементи, підсистеми і системи матеріального і духовного виробництв;
- людина – як суспільний індивід і суб'єкт історичного процесу і соціальних відносин;
- елементи соціальної структури суспільства (колективи, соціальні групи, регіони...);
- різні суспільні відносини (політичні, ідеологічні, естетичні...);
- елементи способу життя (життєві позиції, якість і стиль життя і т. ін.)

Одним із елементів соціальної діяльності є соціальна дія, тобто вплив людини як суб'єкта соціальної активності на соціальну структуру, регіон, колектив, групу, особистість, направлений на реалізацію розробленого проекту, втілення поставленої цілі.

Серед характеристик соціального проектування особливе місце займає система соціальних явищ і процесів, яка здійснює певний вплив на проектну діяльність. Умови проектної діяльності містять багато компонентів: відносини, процеси, середовища, дії, речі, діяльність, засоби.

Проектний фон – це сукупність зовнішніх по відношенню до об'єкта проектування умов, що суттєво впливають на його функціонування і розвиток.

Серед методів проектування слід виділити наступні:

«мозкового штурму». Цей метод пов'язаний з генерацією ідей, їх рівноправної конкуренції, можливістю протесту. За допомогою цього методу долаються недоліки традиційних способів вирішення проблемних ситуацій;

ділової гри – комплексний метод, який охоплює всі стадії процесу підготовки і прийняття рішення. Його застосовують у випадках

проблемних ситуацій, які потребують для свого вирішення багатьох зацікавлених організацій;

вживання в роль – допомагає отримати більш чітке уявлення про те, що потрібно зробити в процесі проектування. Це прагнення глибше зрозуміти, як буде реалізовуватися проект;

аналогії – це ефективно діючі підприємства, організації, міста, в яких раціонально вирішені ті чи інші соціальні проблеми, що може слугувати зразком;

асоціації – при підготовці проекту часто виникає необхідність прийняття нових рішень, котрі викликані незадоволенням існуючої практики. Тут постає питання, як покращити становище, знайти більш раціональний і ефективний спосіб управління;

синектики, відповідно до якого декілька запропонованих ідей розглядаються окремо одна від одної, а потім між ними встановлюється певний взаємозв'язок.

Соціальне проектування в сфері соціальної роботи застосовується для розробки соціальних програм, соціальних проектів, відробки методики, техніки і технології конкретних форм соціальної діяльності. Соціальне проектування є найважливішим різновидом соціальних технологій. Термін «соціальне проектування» (від лат. *proiectus* – кинутий, виступаючий вперед) – позначає специфічну діяльність людей, пов'язану із науково обґрунтованим конструюванням соціальної системи, параметрів майбутнього соціального об'єкту чи якісно нового стану існуючого об'єкту, явища або процесу. Проектування – одна з форм відображення дійсності, процес створення прообразу (прототипу) об'єкта, явища або процесу, одна з форм реалізації наукового управління суспільством і його підсистемами. Сутнісно проектування охоплює практично всі сфери діяльності людини і суспільства, тісно взаємодіючи, з одного боку, з

прогнозуванням, а з іншого, – із плануванням та іншими функціями управління.

Об'єктом соціального проектування може бути власне соціальний об'єкт (школа, лікарня тощо), виробничий (завод, шахта, компанія), архітектурний (село, місто) та ін. Проте у будь-якому випадку йдеться про вирішення саме соціальних задач і завдань при його проектуванні, а також про те, що в проекти різних соціальних об'єктів мають бути закладені соціальні параметри, спрямовані на реалізацію різноманітних соціальних потреб та інтересів людей [34].

Метою проектування є перетворення об'єктивної дійсності, створення об'єктів, явищ, процесів, які б відповідали бажаним стандартам та якостям. Основною метою соціального проектування як специфічної управлінської діяльності є створення проектів як різновидів соціальних програм.

Існують два основні способи проектування соціальних технологій – суб'єктивний і аналітичний. Суб'єктивний підхід припускає стандарти здорового глузду, практичний досвід, інтуїція, симпатії, культурні стереотипи тощо. Аналітичний підхід – пов'язаний з домінуванням спеціальних аналітичних методів і процедур. Ідеальний варіант – це комбінування цих двох способів.

Основні принципи проектування: наукового обґрунтування; системності; соціальної доцільності і необхідності соціального проекту меті і задачам суспільного розвитку; відповідності змін, які проектуються, фізіологічній, психологічній і соціальній природі людини; комплексності, інтегрованості, зіставлення різних видів моделей; реалістичності і можливості для реалізації; надійності; інноваційності і обґрунтованого використання передового досвіду.

Засоби проектування – ті ж, що необхідні для збору, аналізу, обробки інформації, а також враховується особлива роль технічних засобів.

Етапи соціального проектування:

- 1) формування проблеми;
- 2) соціальне замовлення;
- 3) паспортизація об'єкту;
- 4) формування мети;
- 5) визначення завдань;
- 6) вибір стратегії проєктивної діяльності;
- 7) створення організаційної програми;
- 8) прогнозування;
- 9) моделювання;
- 10) вибір найефективнішої моделі;
- 11) проєкт системи.

Соціальний проєкт повинен відповідати таким основним принципам: однозначність, необхідність, повнота, несуперечність, оптимальність [13].

Основні стратегії (правила побудови) проєктивної діяльності:

- 1) лінійні стратегії (застосовуються як послідовність дій, кожне подальше залежить від результатів попередніх);
- 2) розосереджена стратегія (багато варіантна, альтернативна діяльність, поетапне виконання проєктів, які можуть розвиватися самостійно);
- 3) циклічні стратегії (дають можливість повертатися в процесі проєктної діяльності до одного з попередніх етапів конструювання);
- 4) стратегія випадкового пошуку (стратегії, які змінюються з урахуванням конкретної ситуації, у них немає однозначно і чітко певного плану розробки проєктних рішень).

Для розробки соціальних проєктів (технологій) використовують не тільки різні статистичні, якісні і кількісні методи, але й специфічні методи соціального проектування і конструювання: метод систематизації, метод інверсії («зроби навпаки»), метод аналогії, метод емпатії, метод

комбінування («нове + старе», «нове + нове», «старе + старе»), метод компенсації, метод розчленовування, метод асоціації, метод ідеалізації, пошук помилок та ін. Крім цих відносно простих спеціальних методів використовують й інші, складніші спеціалізовані методи соціального проектування і конструювання, такі як «операційна гра», «мозкова атака», «розробка сценарію», соціальний експеримент, комп'ютерне моделювання (вони більш дієві і мають високий творчий потенціал, проте для їх використання необхідна більш висока кваліфікація). Фахівець у сфері соціального проектування має не лише знати ці методи, але головне – уміти користуватися ними при розробці різних соціальних проєктів і соціальних технологій.

Здійснивши порівняння сутності проектування з близькими за змістом процесами (передбачення, прогнозування, моделювання, планування, програмування) ми дійшли до висновку, що проектування – це вид випереджального відображення досі не існуючого об'єкта, процесу або явища, що містить прогнозування, моделювання, програмування і планування, але не тотожний до них.

Спираючись на загальні характеристики проектування, під соціальним проектуванням ми розуміємо сконструйоване ініціатором проєкту нововведення, метою якого є створення, модернізація або підтримання в змінній соціальному середовищі матеріальної або духовної цінності, яке має просторово-часові і/або ресурсні межі, вплив якого на людей визнається позитивним характером за своєю значимістю.

Соціальне проектування спирається на загальні для проєктної діяльності принципи (принцип розвитку, синергійної методології, культурного континууму, суб'єктно-аксіологічної спрямованості пізнання), підкоряючись при цьому і особливим вимогам (завершеності, конструктивної цілісності, життєздатності та інтерактивності). Його основними функціями є:

- здійснення впливу на соціальне оточення, в якому воно реалізується;
- орієнтація на конкретні соціальні, просторові і тимчасові умови;
- надання освітнього впливу на учасників, формування у них навичок дослідницької діяльності;
- стимулювання створення концепції, моделі, програми вирішення соціально значущої проблеми як інтелектуального продукту;
- оцінка ефективності змін, яка пов'язує ідею і її втілення в реальному проекті.

2.2. Типи соціальних технологій та особливості їх розвиткового функціонування і впровадження

Спочатку саме поняття «соціальна технологія» виникло в контексті соціальної інженерії К.Р. Поппера – підходу, що володіє значущою методологічною і теоретичною специфікою, яка, проте, не завжди і не повною мірою знаходить своє віддзеркалення в сучасних моделях соціальних технологій. Це зумовлює необхідність ретельного аналізу соціоінженерного підходу як теоретико-методологічної основи соціальних технологій.

«Як термін, що науково стався, соціальна інженерія з'являється в американській соціології в середині 1960-х років і використовується переважно для позначення особливої діяльності, зорієнтованої на цілеспрямовану зміну і регулювання різних організаційних структур, соціальних інститутів, формальних організацій та ін.» [33, с. 5].

У вітчизняній науковій літературі соціальна інженерія як поняття з'являється, розвивається і конститується в 1970-90-х роках, переважно в роботах Г.А. Антонюка, А.К. Зайцева, А.І. Кравченко, І.М. Попової,

А.І. Пригожина, Ю.М. Резника, Л.А. Сисоєвої, Ж.Т. Тощенко, В.В. Щербини, О. Скідіна та Ю. Яковенка [34; 35; 39; 63; 67], багато в чому у зв'язку із посталою необхідністю наукового забезпечення і осмислення наявних в суспільстві радикальних змін, потребами широкого кола керівників, підприємців, фахівців-практиків в ухваленні науково обґрунтованих управлінських рішень. Проте часто для його позначення застосовуються й інші терміни, такі, як «соціоінженерна діяльність», «соціальне проектування», «сферне проектування», «гуманітарні технології».

На основі вивчення наукової літератури, нами виявлені і проаналізовані три групи моделей соціальної інженерії: 1) процесно зорієнтовані (Е. Шайн, Ю.М. Резник [35]), які подають соціальну інженерію як реалізацію послідовних фаз, етапів або стадій роботи із соціальним об'єктом; 2) функціонально зорієнтовані (М. Сінгер, Р.Дж. Ліфтон, Е. Шайн, В.В. Щербина [63]), які описували основні функціональні сфери діяльності соціальних інженерів, ключові умови і принципи її реалізації; 3) нормативно зорієнтовані моделі (Д. Котгер, А.І. Пригожин [34]), що містять комплекси практичних управлінських розпоряджень із реалізації соціоінженерних проектів.

Кожна група моделей відображає значущі аспекти соціоінженерної діяльності, проте практична інтеграція моделей різних груп часто виявляється скрутною, оскільки вони спираються на різні методологічні принципи, теоретичні моделі і методи організаційно-управлінської дії. На підставі вищевикладеного утверджується необхідність розробки цілісного підходу до інженерії соціальних взаємодій в соціальній організації із урахуванням переваг і недоліків проаналізованих моделей.

Вирішуючи це завдання М.В. Плотніков [33], на основі аналізу сучасної теорії і практики соціальної інженерії, виділяє, характеризує і оцінює різні підходи до визначення її нормативно-цільових орієнтирів

(інтуїтивний, нормативний, ситуативний, ситуативно-нормативний). Він висновує, що визначення критеріїв нормативного стану об'єкту соціальної інженерії повинне виходити із специфіки: а) експлуатації його як інструменту, з урахуванням б) особливостей ситуації використання і в) вимог і здібностей замовника [33, с. 7]. Висновок аргументований тим, що запропоновані критерії дозволяють щодо кожної конкретної ситуації виробляти локальні тимчасові нормативи і процедури їх покрокового вирощування і коректування, а, отже, дозволяє забезпечувати керуваність процесу соціальної еволюції засобами соціальної інженерії.

Аналіз класичних і сучасних наукових робіт із проблем соціальної еволюції (Р. Спенсер, К. Лоренц, К. Поппер, Д. Кемпбелл, С. Тулмін, І. Лакатош, Т. Кун, А.А. Богданов, Ю.М. Плюсін, В.І. Франчук), дозволяє М.В. Плотнікову виділити чотири циклічні фази процесу еволюції соціальних взаємодій в організації – дивергентну, паралельну, конвергентну, міжеволюційну (*табл. 2.1*) [33].

Управління соціальними взаємодіями в соціальній та іншій соціономічній організації ґрунтується на управлінні процесами їх еволюції за допомогою регулювання механізмів підбору і відбору. Підбір визначається активністю лідерів і процесами відтворення відповідних еволюціонуючих ознак практик (чим активніший лідер і його наступники, тим інертніші інші члени групи, тим вірогідніша зміна). Відбір залежить від ухвалення активності лідера і його наступників загалом усією групою (організацією), способів її інституціоналізації і ступеня проблемності нового рішення в контексті зовнішнього середовища (чим радикальніші зміни, чим менші ухвалення, чим слабкіші способи інституціоналізації, тим менш вірогідна зміна).

Таблиця 2.1.

Завдання реалізації соціальних технологій [33]

Фази соціальної еволюції	Завдання
Дивергентна (посилення відмінностей, більш швидкий розвиток нових ознак в оперативному потоці)	<ul style="list-style-type: none"> • сформувати активно діючого агента змін; • підготувати до майбутніх змін членів групи
Паралельна (ознаки еволюціонують з однаковою швидкістю)	<ul style="list-style-type: none"> • розробити і упровадити необхідну поведінку, успішно демонстровану агентом змін і групою лояльних послідовників; • сформувати умови для результативної демонстрації необхідної поведінки членами групи
Конвергентна (швидкість змін в оперативному потоці сповільнюється, консервативний «підтягується» до нього)	<ul style="list-style-type: none"> • обмежити варіативність демонстрованої поведінки агента змін специфічною необхідною поведінкою; • забезпечити інституціоналізація нової поведінки
Міжеволюційна (відсутність змін по обох потоках)	<ul style="list-style-type: none"> • замістити лідируючу роль агента змін знеособленим соціальним порядком (за допомогою обмеження повноважень, дискредитації або усунення лідера з групи, зміцнення нової традиції і т. ін.); • забезпечити інституціоналізацію механізмів, сприяючих відбору нового встановленого порядку

На основі запропонованого представлення процесу еволюції соціальних взаємодій в організації виділені і охарактеризовані основні способи реалізації соціоінженерної діяльності:

- 1) управління варіативністю індивідуальної поведінки членів групи;
- 2) управління процесом вироблення нових форм і практик соціальної взаємодії;
- 3) управління процесом відбору пропонуванних в групі рішень;
- 4) управління зовнішніми умовами існування і функціонування групи;

5) управління процесом інтерналізації членами групи її соціальної реальності;

6) управління процесом відтворювання форм і практик соціальної взаємодії.

Щоб сформувати і підтримувати стійку соціальну взаємодію в групі, необхідно [див. 33]:

– забезпечити регулярне відтворювання в цільовій групі вузького спектру необхідних моделей поведінки;

– супроводжувати їх простими раціоналізували аргументами, що легко запам'ятовуються і тиражуються;

– подавити поведінкові реакції, несумісні з тими, що вимагаються; повернути в групу нових членів і добитися засвоєння ними необхідної поведінки;

– усунути з групи первинних учасників;

– упроваджувати і тиражувати відносно прості раціоналізували аргументи; забезпечити залучення членів групи в організовану спільну діяльність.

Щоб зруйнувати стійку соціальну взаємодію в групі необхідно [див. 33]:

– створити умови, що допускають і стимулюють поведінкову варіативність членів групи;

– упровадити в групу розширювальні інтерпретації дій, людей, подій і явищ, що виходять за рамки традиційних аргументів;

– усунути підкріплення вузького спектру раніше необхідних моделей поведінки;

– повернути в групу нових членів, що не є носіями поточного порядку;

– вивести з групи лідерів, що дотримуються сталого соціального порядку;

– усунути спільну діяльність або змінити спосіб її організації.

Необхідно коректно враховувати досліджені особливості соціальної взаємодії в соціальній організації, а також способи його формування і руйнування при дослідженні, розробці і реалізації соціальних технологій.

Розглядаючи результати досліджень інтердикції, сугестії, прагнення до консонансу і конформності, М.В. Плотніков робить ряд висновків про принципи, конкретні чини, прийоми і чинники успішного управління соціальною взаємодією і поведінкою співробітників соціальної організації [33]. Зроблені висновки торкаються таких параметрів, як організація соціального і фізичного простору, структура і чисельність груп, переважну поведінку лідера і його послідовників, послідовність і якість реалізації управлінських дій, умови для підвищення/зниження конформності членів групи, умови для формування, підтримки і руйнування групової/організаційної ідентичності.

Згідно методології управління соціальними взаємодіями в організації є регулюванням процесу соціальної еволюції. Суб'єктом управління тут постає соціальний інженер, котрий здійснює управлінську дію, в структурі якої є певні задачі, завдання, чинники, способи, методи і прийоми. В управлінні соціальними взаємодіями в організації соціальний інженер керується: а) нормативами, які визначаються вимогами замовника; б) механізмами соціальної взаємодії, що мають об'єктивні індивідуально-психічні основи; і в) вимогами організації до керованих соціальних взаємодій.

Традиційна структура еволюційного процесу (підбір, відбір, відтворення) доповнена послідовно-циклічними фазами соціальної еволюції (дивергентна, паралельна, конвергентна і міжеволюційна) і співвіднесена з еволюційно-епістемологічною моделлю (початкові проблеми, пробні рішення, усунення помилок, нові проблеми).

Порівняльний аналіз моделей стратегічного управління і моделей екології організацій, дозволяє виявити їх найбільш значущі суперечності (методологічна позиція, кінцеве джерело змін, рушійний чинник і зміст змін) і зробити висновок про те, що жодна з існуючих моделей управління соціальними змінами повною мірою не відповідає існуючій в методології управління соціальними взаємодіями.

У розвиток ідеї соціальної інженерії як керованій соціальної еволюції ученими запропонована теоретична позиція, що дозволяє пояснити найзначущіші суперечності вказаних підходів, відповідно до якої, процес соціальних змін розглядається як послідовність випадково-направлених подій вірогідності [33]. Таким чином, управлінські дії безпосередньо не детермінують соціальні процеси і їх результати, але, впливаючи на елементи ситуації, створюють або руйнують схильності настання певних подій і отримання певних результатів. Кінцевим джерелом змін визнається об'єктивна проблемна ситуація, а традиційні для аналізованих підходів позиції (боротьба за владу, стратегічні ініціативи, соціально-екологічні трансформації соціального довкілля) вважаються окремими випадками об'єктивно існуючих проблем.

Тут можна говорити про те, що: 1) управлінська дія, яка зреалізовувана за допомогою соціальних технологій, повинна бути направлена одночасно на сам об'єкт і його соціальний контекст; 2) в структуру соціальних технологій повинні бути долучені об'єктивні описи і розпорядження процесу соціальних змін і його результатів; 3) основні дії, що спричинені соціальною технологією, повинні визначатися як задачі і комплекси заходів для кожного етапу, отримання того або іншого результату, що підвищують або знижують вірогідність, і мають засоби його об'єктивного опису і вимірювання; 4) структура і процес реалізації соціальної технології повинні спиратися на ідею створення об'єктивно

проблемних ситуацій як основного засобу запуску і проведення соціальних змін.

На основі аналізу відповідних практик і теоретичних робіт подаємо нормативні моделі створення і реалізації соціальних технологій в гуманітарній сфері суспільства. Модель створення містить п'ять етапів (настановчий, теоретичний, проектувальний, корегуючий, випускаючий). Для кожного етапу приводиться опис його основного змісту, відповідних методів дослідження і очікуваних результатів. Створення якісної соціальної технології припускає продуктивну співпрацю розробників із замовниками (користувачами), організаціями досвідної бази і бази апробації. Успішність розробки і реалізації соціальних технологій залежить також від коректності виконання вимог запропонованих моделей.

Слід визнати, що сучасна теорія і практика соціальних технологій все ще знаходяться у процесі становлення, а одержані результати є одним з перших кроків в цій актуальній сфері. Вдосконалення практик соціальних технологій, підвищення їх якості, доступності, поширеності і фактичної ефективності вимагає спільних зусиль дослідників, соціальних інженерів, менеджерів і консультантів.

Сутнісно соціальні технології – це сукупність способів професійного впливу на соціальний об'єкт із метою його поліпшення, забезпечення оптимізації функціонування при можливому тиражуванні певної системи впливу. Соціальні технології в соціальній роботі – певні соціальні інститути суспільства, які забезпечують необхідний рівень соціального, економічного достатку і добробуту громадян. До них доцільно віднести соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальну опіку та ін.

Технологія соціальної роботи як вид професійної діяльності – це сукупність способів дій, спрямованих на відновлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкта, а також на

попередження негативних соціальних процесів, при можливому повторенні (тиражуванні) певної системи дій.

Виділяють технології соціальної роботи з погляду практичної соціономії. Залежно від цього визначають і технології практичної соціономії. У першому випадку технології соціальної роботи націлені на всі прошарки населення, на широкий спектр соціальної сфери, на створення умов, що дають змогу підвищити життєвий рівень народу, зменшення чисельність населення, що потребує соціальної допомоги. Цей напрямок має стратегічний характер. В іншому випадку йдеться про технології соціальної роботи з нужденними прошарками населення. Це технології тактичного характеру, що нині є визначальними в системі соціальної роботи. Через складності в економіці не вистачає засобів для належного забезпечення функціонування стратегічних технологій, що випереджають технології соціальної роботи [12].

Таким чином, для успішного здійснення практичної соціальної роботи слід поєднати технології стратегічного характеру, що поки що є випереджальними, з технологіями тактичної спрямованості. Наприклад, для послаблення проблеми дитячої безпритульності недостатньо виробити і реалізувати приватні технології надання конкретної допомоги дітям-безхатченкам. Важливо розробити і здійснити технології, спрямовані на зникнення причин, що призводять до бездомності, на профілактику безпритульності.

Серед технологій соціальної роботи виділяють загальні технології соціальної роботи і спеціальні технології соціальної роботи. Загальні технології соціальної роботи – це діагностика, профілактика, адаптація, реабілітація, корекція, соціальна терапія, соціальна експертиза, прогнозування, проектування, посередництво, консультування. Окремі наукові видання до загальних технологій соціальної роботи зараховують соціальне забезпечення, соціальне страхування, опіку [39].

Спеціальні (прикладні) технології соціальної роботи у своїй основі становлять визначені технологічні процедури надання допомоги конкретним категоріям і соціальним прошаркам, що потребують підтримки. «Масив прикладних технологій створює такі технологічні процедури: соціальна робота у сфері зайнятості населення з безробітними громадянами; особами девіантного поведження; родинами; особами, які страждають психічними розладами і схильні до суїциду; з інвалідами, громадянами літнього віку; фемінологічні технології соціальної роботи; соціальна робота з дітьми і підлітками; молоддю; малозабезпеченими прошарками населення; вирішення соціально-етнічних проблем; соціальна робота з бездомними і безпритульними; з мігрантами, біженцями і змушеними переселенцями; прикладні технології соціальної роботи в армії і пенітенціарних установах; соціальна робота на виробництві, за місцем проживання та ін.» [33, с. 26].

Найважливішим завданням соціальних працівників, фахівців із соціальної роботи є впровадження на практиці традиційних технологій, які добре зарекомендували себе, і апробація, застосування інноваційних технологічних процедур. Невід'ємним елементом інноваційних технологій соціальної роботи має стати їхня орієнтація на оволодіння клієнтом навичками соціального самозабезпечення, соціального самозахисту.

При розробці, апробації і впровадженні соціальних технологій у практичній соціономії доцільно виходити не тільки з потреб вузької професійної спрямованості соціальної роботи як дії з надання допомоги нужденним, а також з погляду стратегічного перспективного соціального завдання установами взаємовигідного паритету між окремими громадянами і суспільством загалом. Метою цього паритетного стану має бути поліпшення рівня життя.

Процес – це зміна (динаміка) стану предмета під впливом зовнішніх чи внутрішніх факторів. У соціальній роботі такими розглядаються

соціальні умови та обставини життєдіяльності клієнта. Внутрішніми чинниками є морально-психологічні, фізіологічні й фізичні ресурси людини чи групи людей. Цілеспрямований вплив фахівця соціальної роботи на зовнішні й внутрішні чинники, їх активізація в інтересах клієнта – основна функція технології соціальної роботи. Соціальний працівник бере безпосередню участь в аналізі інформації, у підготовці варіантів вирішення тієї чи іншої особистісної (чи групової) проблеми, в практичному здійсненні наміченого плану дій, тобто є активним учасником і творцем технології впливу на життєдіяльність клієнта.

Технології соціальної роботи як процесу властива визначена тривалість у часі, що охоплює проміжок часу від формулювання мети чи завдання до його практичного вирішення, що становить завершений цикл взаємодії організаторів соціальної роботи та їхніх клієнтів. Стійка, повторювана, послідовна в часі зміна змісту діяльності з єдиним задумом – сутнісна характеристика технологічного процесу.

По-перше, основу становить алгоритм дій (операцій). Алгоритм – це програма вирішення завдань, що точно показує, як і в якій послідовності операцій необхідно одержати результат, визначений вихідними даними. Сучасний зміст поняття «алгоритм» не обмежується послідовністю операцій з числами, але включає і логічні операції, у тому числі при виробленні управлінських рішень, формулюванні цілей і завдань, при обробці інформації і т. ін. У пристосуванні до соціальної роботи цей термін розуміється як послідовність впливів, спрямованих на перетворення об'єкта соціальної роботи і переведення його в очікуваний стан.

По-друге, істотним компонентом технологічного процесу є операції. Операція – це найпростіша дія, спрямована на досягнення конкретної мети, яка розкладається на більш прості, усвідомлені цілі (підцілі). Сукупність операцій, об'єднаних загальною метою (підціллю), становить процедуру технологічного процесу. Важливою характеристикою операції є ступінь

відповідності її результату поставленій меті (чи підметі). На результат дій, як відомо, можуть впливати неконтрольовані фактори, пов'язані зі специфікою соціального довкілля. Серед них можна виділити економічне становище, соціально-психологічні явища, а також суб'єктивні чинники, зумовлені особливостями особистості чи соціальної групи. Тому результат кожної операції, а отже, усього технологічного циклу залежить від професійно грамотних дій фахівців соціальної сфери, від їхнього уміння впливати на умови і стани, в яких знаходяться клієнти соціальних служб.

По-третє, важливим компонентом змісту технологічного процесу є певний інструментарій. Інструментарій – це арсенал засобів, що забезпечують досягнення мети впливу на особистість чи соціальну спільність. Людина існує, розвивається і формується як особистість завдяки взаємодії із середовищем, що здійснюється за допомогою її діяльності. Тому залучати клієнта соціальної роботи до різних видів діяльності – освітньої, пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, комунікативної – означає використовувати, основний засіб впливу на особистість. Для вирішення цього завдання фахівець соціальної служби використовує комплекс допоміжних засобів і способів інформаційного, організаційно-методичного і процедурного характеру.

Процедури й операції, що входять у технологічний процес, постають в ролі його структурних елементів, якщо вони мають загальнозначущий методологічний характер для конкретних технологій. У конкретних технологіях окремі процедури можуть трансформуватися в самостійні технології чи розчленовуватися на технології, що мають спеціальне призначення. Наприклад, у найбільш повному й узагальненому соціальному технологічному процесі в процедурі визначення мети однією з операцій є діагностика, яка в конкретних умовах соціальної роботи з клієнтом набуває самостійного значення.

Послідовність процедур і операцій, що визначається алгоритмом, відображає структуру і зміст технологічного процесу. У найбільш загальному вигляді в технологічному процесі виділяють чотири основних процедурних етапи.

1. Формулювання мети впливу.
2. Вироблення і вибір способів впливу.
3. Організація впливу.
4. Оцінювання та аналіз результатів впливу.

Етап формулювання мети передбачає виконання таких операцій, як збір і аналіз інформації, здійснення соціальної діагностики, соціально-психологічне прогнозування розвитку проблеми, вироблення програми дій і визначення конкретних завдань.

Вироблення і вибір способів впливу припускає виявлення й аналіз проблемної ситуації, вивчення, обґрунтування й оцінювання варіантів і способів дій, вибір оптимального варіанта розв'язання проблеми. Ця організація впливу охоплює операції із реалізації обраного варіанта, включаючи розподіл і доведення в рамках генеральної мети конкретних завдань до виконавців, координацію зусиль і корекцію застосовуваних способів впливу на клієнтів соціальних служб. Аналіз і оцінювання результатів соціальної роботи супроводжуються виконанням таких операцій як зіставлення прогнозованих і досягнутих результатів, виявлення позитивних і негативних моментів в організації, забезпеченні й здійсненні намічених заходів, формулювання висновків для подальшої діяльності. У практиці соціальної роботи ті чи інші операції можуть не фіксуватися, якщо управлінські відносини досить налагоджені.

Технологічне завдання соціальної роботи полягає у виявленні соціальної проблеми за допомогою наявного в розпорядженні соціальних служб інструментарію і засобів, своєчасної корекції дій соціального працівника і стану об'єкта соціальної роботи для надання йому соціальної

допомоги. Характер соціальної проблеми є найважливішим чинником, від якого залежать визначення змісту, інструментарію, форм і методів соціальної роботи з клієнтом.

Замкнений цикл технологічного процесу включає такі етапи [64].

1. Попередній етап. На цьому етапі здійснюються операції виявлення, оцінювання і ранжирування соціальних проблем, з'ясування сукупності факторів, що обумовили їх виникнення. У психологічному плані організатор соціальної роботи налаштовується на її розв'язання, мобілізуючи свій інтелектуальний, морально-психологічний і професійний потенціал. Одночасно уточнюються критерії дієвості й ефективності діяльності соціальних служб при вирішенні означеної конкретної соціальної проблеми. При цьому критерії оцінювання успіху дій соціальних служб і фахівців можуть відбиватися в постановці і формулюванні мети і конкретних завдань соціальної роботи.

2. Етап визначення мети. На цьому етапі здійснюється первинне формулювання цільової настанови діяльності фахівців і організаторів соціальної роботи. Мета зумовлює вибір можливих засобів і способів її досягнення, визначає напрям пошуку інформації про умови і соціальне оточення клієнтів. Мета має бути сформульована ясно і конкретно; вона повинна бути зрозумілою для конкретних виконавців. З одержанням додаткової інформації вона може коректуватися, уточнюватися, модифікуватися і навіть цілком змінюватися.

3. Етап обробки інформації. На цьому етапі технологічного процесу йде пошук додаткових джерел інформації, збір і систематизація інформації, її аналіз і узагальнення. Висновки, що впливають з результатів аналітичної роботи, становлять змістовну базу для уточнення мети і завдань, для вироблення програми дій, визначення змісту, організаційних форм і методів соціальної роботи.

4. Етап процедурно-організаційної роботи. На цьому етапі здійснюються послідовна реалізація намічених програмою заходів соціального впливу конкретними виконавцями в визначений час і терміни, зіставлення і порівняння результатів із критеріями успішності соціальної роботи.

5. Контрольно-аналітичний етап роботи. Це завершальний етап технологічного циклу, на якому організатори соціальної роботи аналізують підсумки діяльності фахівців, виявляють фактори, що сприяли позитивному вирішенню соціальних проблем, з'ясовують причини, що заважали успішному розв'язанню завдань соціальної роботи, і окреслюють шляхи усунення цих причин надалі.

Соціальна робота як особлива сфера практичної діяльності зі створення сприятливих умов життя громадян, характеризується різнобічністю соціальних впливів. З одного боку, фінансування, допомога і підтримка найбільш соціально уразливих прошарків населення, з іншого – соціально-психологічна, соціально-педагогічна допомога, рекреаційна діяльність тощо. Крім означених з'являються комплексні підходи, що засновані на подоланні зовнішнього соціального і внутрішнього психологічного тиску на особистість, створення системи само-і взаємодопомоги. Про це свідчить сфера призначення і застосування соціальної роботи на різних рівнях життя суспільства, діяльність соціальних інститутів.

Тому в межах соціальної роботи до соціальних технологій відносимо сукупність традиційних способів професійного впливу на об'єкт завдяки механізмам фінансової допомоги і підтримки, таких як: соціальна опіка і піклування, соціальне забезпечення, соціальне страхування.

Технології соціальної роботи – сукупність способів соціального впливу на об'єкт, спрямованих на відновлення, збереження і поліпшення його соціального функціонування, попередження негативних соціальних

процесів; певний алгоритм діяльності у напрямі поліпшення соціального становища особистості. Відповідно до цілей, змісту і функцій соціальної роботи виділяються загальні технології, технології соціальної роботи з цільовими групами і категоріями населення – спеціальні (прикладні). Таким чином, соціальні технології і технології соціальної роботи перебувають на етапі наукового становлення, розробляються наукові підходи до класифікації, уточнюються термінологія і сфери застосування.

2.3. Принципи та умови ефективного використання соціальних технологій у трудових та повсякденних відносинах

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення та ефективного використання феномена соціальних технологій у сфері трудових відносин та суспільному повсякденні. При цьому слід враховувати транзитивність сучасного українського суспільства, кризовий стан економіки, жебрацьке становище основної маси населення країни, наявність глибоких суперечностей у всіх сферах життєдіяльності нашого суспільства в останні роки воєнних лихоліть та економічних катаклізмів. За цих умов звернення до економічних аспектів функціонування суспільства, проблем праці і зайнятості, ефективності діяльності різних форм економічних відносин і організацій, упровадженню в них інноваційних соціальних технологій, стану людського капіталу набуває особливого економічного, організаційного, політичного та ідеологічного значення.

У ході трансформаційних процесів, що відбуваються в нашому суспільстві, актуалізується необхідність пошуку оптимальних методик і принципів застосування соціальних технологій. Актуальність концептуалізації і моделювання трудових та буденних відносин громадян

за допомогою соціальних технологій визначена також соціально-культурними процесами в глобальних світових масштабах.

Час і досвід роботи показали практичну непридатність зарубіжних методик і технологій в соціальній та економічній сфері для нашої країни. Сліпе копіювання західної методології привели до повної дискредитації ліберально-демократичної ідеї, до появи глибокої прірви і часто повного нерозуміння між керівниками і управлінцями нового штибу, які пройшли навчання в західних університетах і бізнес-школах, і місцевими співробітниками, які ментально залишилися у радянському минулому. Це нерозуміння виразилося в саботажі підлеглими ідей керівництва, умисному псуванню складного устаткування, зниженню мотиваційної сфери більшості співробітників. Негативні наслідки сліпого копіювання західних методик на розвиток промисловості часто порівнюють із луддитським рухом в середньовічній Англії. Співробітники більшості підприємств, фірм і організацій не можуть працювати в атмосфері, яка суперечить їх розумінню соціально-трудова відносин і усталеного менталітету. Це, у свою чергу, істотно гальмує розвиток національної економіки, приводить до зростання бідності і безробіття і негативно впливає на хід політичних, соціально-економічних реформ в нашому суспільстві, приводить до недовіри до західних демократичних інституцій, до влади, яка їх пропагує. Що особливо висвітлюється у часи правління президента П.О. Порошенка та прем'єр-міністрів А.П. Яценюка та В.Б. Гройсмана.

Всі ці проблеми вимагають абсолютно інших підходів до трудових і позаробочих відносин та соціальних технологій, форм здійснення соціальних взаємодій і самих соціальних відносин. Нинішнє прискорення темпу і ритму життя не залишають достатньо часу для проведення подальших експериментів з часто непридатними принципами і методиками. Наше суспільство, як і все людство, знаходиться в своєму розвитку на перетині інформаційної та індустріальної епох. Світова

тенденція до об'єднання, глобалізації в економіці, політиці вимагають інших форм, принципів і методів роботи в економіці та соціальній політиці.

Сучасне українське суспільство переживає динамічні перетворення соціальних систем, соціокультурних практик, систем роботи з господарськими суб'єктами та громадськими об'єднаннями. Зростає роль комунікативної складової в соціальних технологіях. Успішний розвиток економічних суб'єктів приведе до зростання конкурентоспроможності вітчизняних товарів, до посилення позицій на власних і зарубіжних ринках, що дозволить одержати вихід на нові ринки збуту для вітчизняної продукції, приведе до відкриття нових підприємств, нових робітників місць, поліпшенню ринкової кон'юнктури для всієї економіки. Це позитивно позначиться на розвитку всього суспільства, дозволить вирішувати багато соціально-політичних і соціально-економічних проблем, що, врешті, дозволить зайняти нашій державі гідне місце серед провідних розвинених світових держав. Крім того, використання оптимальних соціальних технологій та бізнес-процесів в ході розвитку трудових та повсякденних відносин дозволять істотно підняти ринкову вартість більшості підприємств, що позитивним чином позначиться на капіталізації нашої економіки і сприятиме зростанню інвестиційної привабливості вітчизняного бізнесу. Конструювання і моделювання соціальних технологій позначиться на зростанні загальної культури господарювання, що приведе до керованості підприємств, а це позитивно вплине на розвиток економіки, на підвищення інвестиційного потенціалу України.

Соціальні технології тільки тоді вважатимуться оптимальними, якщо вони обов'язково враховуватимуть національну та регіональну своєрідність об'єкта, використовуватимуть когнітивний потенціал особи, народу. Вони повинні опиратися на систему архетипів, ритмів

функціонування, естетичних образів, моделей соціально-економічної активності. Не дивлячись на світові тенденції до глобалізації економічних, політичних, соціальних процесів, відчутною постає і національна тенденція, без урахування своєрідності якої неможлива успішна світова співпраця у всіх сферах соціального життя. Розшарування в суспільстві, глибока соціально-економічна і політична прірва між багатими і бідними, відмінності між колективами підприємств в рамках регіонів і багато інших проблем вимагають одночасно інноваційного і традиційного підходів до моделювання соціальних технологій. Соціальні технології повинні, з одного боку, підвищувати ефективність діяльності індивіда, соціальних груп, колективів, з другого боку, – залишати простір для свободи і творчості співробітників підприємств і активних членів суспільства [27; 31].

Гносеологічний інтерес до тематики дослідження зумовлений ще й тим, що до теперішнього часу ані в соціології, ані в економіці, ані в теорії менеджменту не розроблена теоретична модель розвитку трудових відносин в колективах. Це особливо актуально в аспекті використання соціальних технологій. Крім того, інтерес до структуризації праці диктується практичною потребою в обґрунтуванні стратегій розвитку транзитивного суспільства, функціонування мереж соціальних технологій на підприємствах (установах) і вирішення конфліктів в них.

Проблеми концептуалізації і моделювання соціальних технологій в сфері трудових та повсякденних відносин зачіпають області та сфери соціологічного, психологічного, культурологічного, лінгвістичного, психолінгвістичного, економічного дискурсів. Сучасні процеси в суспільстві на державному, регіональному, місцевому рівнях актуалізують інтерес до моделювання і конструювання соціальних технологій. Дослідження є актуальним в світлі змінних реалій сучасного життя, оскільки проблема соціальних технологій при динамічному зміні

свідомості, менталітету, культури відноситься до такого роду проблем соціологічного дискурсу, значущість яких з кожним роком стрімко зростатиме.

Соціальні технології у сфері трудових та повсякденних відносин аналізуються в розрізі просторового функціонування соціального організму. Соціальні структури задаються людськими діями і відносинами, а стійкість структур зумовлена їхньою повторюваністю. Ці проблеми зводяться до феномена суспільної стратифікації. «Вітчизняною і зарубіжною наукою накопичений значний досвід дослідження сучасних процесів і явищ суспільного життя, повсякденних практик, закономірностей організації і функціонування трудових відносин і соціальних технологій. Проте при великій кількості наукових праць і публікацій залишається невиясненим початкове питання про принцип побудови соціальних технологій, моделювання трудових та побутових відносин, їх класифікації залежно від типу соціально-психологічної дії, зв'язок соціальних технологій із соціальною комунікацією, історією, культурою, архетипами народу, що виявляються в соціально-трудовах відносинах. У ході трансформації суспільства, культури, духовного життя змінюються і особливості процесу моделювання й структуризації соціальних технологій» [66, с. 54].

Теоретико-методологічними засновками є фундаментальні і прикладні дослідження, методологія системного плюралізму, в основу якої встановлений принцип диференціальної соціології – використання різних підходів, здатних взаємозбагачувати і взаємодоповнювати інтерпретації; поліпарадигмальний підхід, який ґрунтується на використанні панівних у соціології, економіці, психології, семіотиці, когнітивній лінгвістиці підходів розгляду базових суспільних категорій. «Для концептуалізації соціальних технологій в сфері трудових та побутових відносин смисловим наповненням є теорії дії (М. Вебер, Р. Зіммель), когнітивізм (Т. Ван Дейк),

соціальна комунікація (О.В. Дмитрієв, Т.М. Дрідзе, Е.В. Сайко), конфліктологія (О.В. Дмитрієв, А.В. Вишневська). Дослідження побудовано на теоретичних принципах, що містяться в роботах класиків соціології, сучасних і зарубіжних авторів. Аналіз поставленої проблеми здійснений в традиціях структуралістського напрямку в соціології (Е. Дюркгайм, Т. Парсонс та ін.)» [66, с. 55].

«Теорія соціальної комунікації постала базою структуризації всіх соціальних технологій в сфері трудових та повсякденних відносин; когнітивна теорія і принципи лінгвоконцептуалогії постали основами розкриття особливостей трудової та соціально-економічної поведінки індивідів в суспільстві; теорія розуміння, нейролінгвістика і нейролінгвістичне програмування є основами розробки принципів соціально-психологічного програмування, що є базою моделювання ефективних соціальних технологій в процесі здійснення трудових та повсякденних відносин. Концептуалізація і емпірична операціоналізація основних понять, процедура збору даних розробляються відповідно до принципів соціологічного дослідження, що містяться в роботах Т.М. Дрідзе, М.І. Лапіна, В.О. Ядова» [65, с. 99-100].

Соціальні закони розвитку сучасного суспільства визначили новий підхід до соціальних технологій, а саме соціально-комунікативний, соціокультурний. Суть його полягає у визначенні соціальної комунікації як бази, основи формування всіх соціальних технологій. Залежно від типу соціальної дії (примушення, навчання, оцінки) і від спрямованості на зовнішнє і внутрішнє середовища розрізняють класи соціальних технологій. Особливості мовної поведінки, принципи, що лежать в основі лінгвістичних концептів, визначають економічну і трудову поведінку особи в соціумі.

Базовими характеристиками суб'єкта соціальних технологій є її харизма, пасіонарні риси. Досягнення стану діалогу є єдино можливим

чинником структуризації оптимальних соціальних технологій. Для оптимального функціонування трудових відносин необхідно створювати мережі соціальних технологій, що є їх послідовністю залежно від життєвого циклу організації і соціально-психологічної групи персоналу. Оптимальна соціальна технологія припускає обов'язкову наявність чинників соціально-психологічного програмування, міфотворчості і нейролінгвістичного програмування поведінки об'єкта соціальних технологій.

Розробка і вживання оптимальних соціальних технологій в побуті та праці не є самоціллю, а повинні приводити до досягнення деяких результатів, зокрема, підвищенню рівня організаційної прихильності або лояльності докільця, підвищенню рівня керованості, підвищенню якості розвитку людського капіталу.

Трудові відносини є сукупністю регулюючих правил і взаємозв'язків між дійовими особами з приводу відносин зайнятості і з приводу виконання трудових функцій. При цьому підкреслимо, що праця – це доцільна діяльність людини, направлена на оптимальне використання природних ресурсів для задоволення своїх потреб за рахунок видозміни і пристосування природних елементів відповідно до доцільного розвитку природи. Регулювання трудових відносин захоплює не тільки суто економічні аспекти, але й елементи соціальної сфери, що сполучають вирішення соціально-економічних і духовно-етичних проблем, таких як трудова етика, трудова поведінка, продуктивна зайнятість, безробіття, праця, відпочинок, соціальне партнерство, уявлення про бідність і багатство та ін. Повсякденні та неформальні трудові відносини визначаються менш конкретними чинниками: релігією, трудовою етикою, культурою, лінгвістичною картиною світобачення, менталітетом та ін. На структуризацію трудових та повсякденних відносин в сучасній Україні

впливають особливості транзитивного суспільства – інформатизація суспільства, трансформація місця і часу, а також соціальних страт.

Дослідження ученого І.А. Юрасова [64-66] дозволили визначити наступні особливості вітчизняних соціально-трудовак відносин на сучасному етапі. В даний час в нашій країні існує надлишок фахівців з вищою гуманітарною освітою і недолік робочих кадрів високої кваліфікації. Як наслідок цього, за умов дефіциту інженерних, технічних фахівців керівники багатьох підприємств абсолютно закривають очі на порушення дисципліни важливими працівниками, йдуть часто у них на поводу, відмінно розуміючи, що невелика їх незадоволеність може привести до зупинки цілого підприємства. Небажання багатьох працівників захищати свої законні права, так як компенсації настільки малі, а процедури їх отримання надто трудомісткі, що мало хто вдається до букви закону. Крім того, відмінно розуміючи, що безпосередній керівник є для працівника «Батьком» і «Богом», «Істиною в останній інстанції», працівник вважає, що, знищивши неформальні відносини з керівником і колективом, він ніколи більше не зможе працювати в цьому соціальному оточенні, і вважає за краще піти по-хорошому або налагоджувати неформальні відносини. Небажання більшості працівників брати участь у формуванні системи соціального партнерства, небажання брати участь в комісіях по ухваленню колективних договорів. Складається парадоксальна ситуація, коли колективні переговори ініціюють підприємці, вважаючи за краще забезпечити себе на майбутнє. Працівник довіряє тільки особі, яка дійсно ухвалює рішення. Тому працівник не звертається в профспілки в комісії з трудових суперечок, вважаючи за краще зразу ж йти до керівника або власника підприємства. Велику роль відіграє сильна харизматична особистість директора, керівника. В сфері праці і заробітної платні поширена практика усних і взаємовиключних розпоряджень безпосередніх керівників, тому працівник прагне спиратися на думку вищого

керівництва. Великою є роль неформальної ієрархії на підприємстві, переважання неформальних практик над формальними у всіх сферах регулювання і управління соціально-трудовими відносинами.

Основою функціонування трудових та повсякденних відносин є національний менталітет, особлива філософія праці та відпочинку, які віддають пріоритет регулювання таких відносин неформальним домовленостям, тоді як законодавство деколи відсовується на другий план в справі регулювання таких відносин.

У соціологічній, психологічній і економічній науках давно позитивно вирішене питання про існування національних систем трудових відносин, і склалося два підходи до вирішення цього питання: менеджмент, залежний від культури, і менеджмент, незалежний від культури.

Залежно від цього існують національні системи, національні моделі трудових відносин, які одержують своє остаточне закріплення в стилях організаційної поведінки. Без урахування національних систем функціонування трудових відносин неможлива успішна фінансово-господарська діяльність як окремого підприємства, так і національної економіки, без урахування національних моделей управління поведінкою неможливо перемогти глобальні кризи, розв'язати національні проблеми багатьох країн, в тому числі й України. Менеджментом визнано існування наступних національних систем функціонування трудових відносин: 1) європейська; 2) східно-азіатська (японська і китайська моделі); 3) американська; 4) пострадянська.

Проблема регулювання трудових та побутових відносин успішно розв'язується в межах соціального управління, яке постулювало використання особливого типу соціальних новоутворень – соціальних технологій. Соціальні технології є на даний час одним з найпривабливіших об'єктів дослідження соціології, педагогіки, психології, управління

персоналом, менеджменту. Вони здатні запобігати конфліктам, соціальним потрясінням, соціальним катастрофам. Соціальні технології допомагають здолати глобальну кризу в теорії і практиці, вони створюють в даний час культуру нового типу суспільства – постіндустріальну.

Соціальні технології як соціологічна категорія є соціоінженерним підходом до перетворення соціального простору. Соціальні технології стали в 70-х роках ХХ століття об'єктом дослідження більшості суспільних наук. Існує безліч визначень і трактувань самого терміну «соціальні технології». Основоположними можна назвати наступні характеристики: соціальні технології є науковою дисципліною з багатоманітного циклу управлінських і соціологічних дисциплін. Це спеціально організована сфера знань про способи, процедури і методи оптимізації життєдіяльності людини за умов наростаючої взаємозалежності, динаміки і оновлення суспільних процесів. З іншого боку, соціальні технології є способом здійснення діяльності на основі її раціонального і оптимального розчленовування на процедури, операції з їх подальшою координацією і синхронізацією вибору основних засобів, методів і методик їх виконання [62].

«Соціальні технології – це метод управління соціальними процесами і явищами, який забезпечує систему їх відтворення в певних параметрах – властивості, якості, обсягів, цілісності діяльності. Соціальні технології – це елемент людської культури, залежний від менталітету народу і його мови. Соціальні технології виникають в процесі еволюції людського суспільства або створюються штучно» [62]. Використання соціальних технологій визначає ефективність процесу управління малими групами, трудовими і громадськими колективами, суспільствами, дозволяє ефективно впливати на розвиток соціальних процесів, стійкість соціальної організації і всього соціального простору. Соціальні технології визначаються типом суспільного розвитку, домінуванням в ньому

еволюційних і революційних процесів, національним менталітетом, представленим лінгвістичними концептами, типами колективів, соціально-психологічними групами об'єктів соціальних технологій.

У сучасній соціології склалися декілька шкіл розгляду соціальних технологій: соціолого-управлінська, соціально-психологічна, соціально-комунікативна, соціокультурна. Усі соціальні технології розглядаються як похідні від основної, глобальної мегатехнології – соціальної комунікації. Осереддям моделювання всіх соціальних технологій є процес спілкування, передачі інформації. Лінгвістична концептосфера народу накладає свій специфічний відбиток на моделювання соціальних технологій. Ігнорування національної своєрідності в соціоінженерній діяльності привели до серйозних помилок і прорахунків в управлінні економікою, соціальною і соціально-політичною сферами суспільного життя.

Стратегічні питання розвитку трудових відносин пов'язані перш за все з моделями структуризації кадрової політики. Можна говорити про наявність своєрідної філософії регулювання трудових відносин. Це складна філософська і соціально економічна освіта. Воно поєднує соціально-психологічний клімат на підприємстві, в трудовому колективі, погляди і позиції на управління, господарювання, економічне життя власників, засновників, акціонерів, погляди і позиції на діяльність директора, економічний стан в країні, на підприємстві, економічну доцільність, що виражається в термінах «прибутковість», «рентабельність», «беззбитковість».

У науковій літературі часто висловлюється думка про те, що філософія управління є науковою дисципліною, яка перебуває на перетині економічної соціології, соціальної філософії, наукового менеджменту, етики і соціальної психології. Філософія управління, як і будь-яка наука, володіє власним предметом – технологією вироблення управлінських рішень, трансляції їх на об'єкт управління, технологією розробки

управлінських дій. Філософія управління володіє своїм власним оригінальним категоріальним апаратом: управлінське рішення, управлінська дія, суб'єкт, об'єкт управління, канал передачі управлінських рішень, дій, управлінська ієрархія, органі грама [66].

Складовими елементами основного питання філософії управління, на погляд І. Юрасова [64-66], є економічні принципи управління, що дозволяють досягти максимальних економічних показників; організаційний розвиток, юридичні принципи, які дають змогу здійснювати діяльність на законних підставах; задоволення потреб персоналу. Таким чином, філософія управління будується на базисних елементах: економіка, організаційний розвиток, юриспруденція, персонал. Суттю філософії управління є розробка принципів управління і господарювання, при яких було б можливе досягнення оптимального економічного ефекту, отримання максимально можливого прибутку. Підвищення економічних показників, економічне зростання досягаються постійним організаційним розвитком. Під організаційним розвитком слід розуміти процес формулювання бачення майбутнього організації і реалізації запланованої зміни, здійснюваний групою або командою співробітників на чолі з керівником через зміну у відносинах, в поведінці і в результатах роботи співробітників шляхом їх навчання за допомогою консультанта із організаційного розвитку. Задоволення потреб співробітників тісно пов'язано із економічними і організаційними складовими. Персонал підприємств необхідно сегментувати за ступенем важливості і необхідності, також як відбувається сегментація клієнтів за ступенем їх прибутковості.

Соціальні технології класифікуються залежно від спрямованості у внутрішнє або зовнішнє середовище на соціальні технології, направлені на трансформацію зовнішнього середовища, і соціальні технології, направлені у внутрішнє докілья. «Так, перший вид соціальних технологій поєднує

соціальні комунікації в суспільстві; соціальні комунікації в процесі створення соціальних технологій, направлених на розвиток бізнесу; соціальні комунікації при складанні соціальних програм як бізнес-проектів; соціальні комунікації при спільному визначенні бюджетів адміністраціями; соціальні комунікації при навчанні і стажуваннях кадрів міських, обласних адміністрацій на підприємствах. Другий вид соціальних технологій поєднує соціальні комунікації в управлінні, соціальні комунікації в соціальному партнерстві, комунікації в навчанні, в соціальному програмуванні, в соціальному аудиті, в мотивуванні, в адаптації, при оцінці персоналу і атестації. Крім того, соціальні технології можна розрізнити як макротехнології (соціальна комунікація), мікротехнології (решта похідних від соціальної комунікації технологій: соціальне партнерство, соціалізація і т. ін.)» [66, с. 59].

Таким чином, в основі всіх соціальних технологій лежить соціальна комунікація в суспільстві, вона є глобальною соціальною макротехнологією. От чому вивчення генези, структури і форм всіх соціальних технологій слід починати із розгляду з генези соціальної комунікації. Каналами соціальної комунікації є форма передачі соціальної інформації. Ученими розрізняються наступні типи каналів: вербальний, невербальний, іконічний і символічний [37].

Значне місце тут займає аналіз рушійної сили соціальної комунікації – мотивації, при цьому неминуче звернення до питання про потреби. Потреби розрізняються за суб'єктами носіїв: індивідуально-особові, соціально-групові і суспільні. У той же час за походженням можна вести мову про абсолютні, вторинні і спонтанні потреби. Таким чином, соціальна комунікація є первинною і глобальною соціальною технологією, на основі якої конструюється вся решта різновидів соціальних технологій.

У основі конструювання успішних соціальних технологій лежить поняття діалогу, суттю якого є побудова фрейму, концептуальної моделі

світу і розуміння цієї моделі суб'єктом і об'єктом соціальних технологій. Велику увагу в цьому плані варто приділити виявленню концептів, які є ідеальним єством, що формується в свідомості людини як глобальна ментальна, розумова одиниця, що є квантом структурованого знання. Концептосфера складає культурну парадигму, суму культурних парадигм, які виражають ментальність народу, а саме його мовну ментальність, яка розуміється як співвідношення світу, його учасників і його мовного уявлення. Головний концепт колективної свідомості – це зіставлення «свій/чужий». На його основі складається етнічний стереотип поведінки. Наступним ключовим концептом національної етносвідомості є концепт сім'ї. Ще один важливий концепт у складі нашого менталітету – це концепт «щастя». Далі йде такий концепт, як «правда/істина/справедливість».

Немає соціальних технологій однаково придатних для всіх народів, держав, підприємств. Соціальні технології повинні структуруватися виходячи із особливостей менталітету нації. У кожному окремому випадку потрібна розробка власних оригінальних технологій виходячи з особливостей управління трудовими відносинами, етнічної психології, структури персоналу, його соціально-психологічних груп. При структуризації тієї або іншої соціальної технології необхідно, в першу чергу, враховувати особливості менталітету кластерної групи, на яку спрямована соціальна технологія. Подальша зневага особливостями національного менталітету може привести до загибелі демократичної ідеї і ідеї ринкових перетворень суспільства.

Структура концептосфери виводить на перший план новий тип управління, основні характеристики якого узяті з успішних соціальних технологій дореволюційного купецтва [66]. Її осереддям є концепти «свої/чужі» і концепт «сім'я». Тому успішний керівник повинен стати для своїх співробітників «добрим батьком», а організація – сім'єю, родиною.

Менталітет нації є складною ієрархічною структурою, складовими елементами якої є лінгвістичні концепти. При створенні соціальних технологій необхідно враховувати особливості концептуальної структури етнічної свідомості народу, нації.

Складність, амбівалентність національної свідомості призводить до того, що одну і ту ж соціальну технологію в управлінні трудовими відносинами потрібно створювати в двох видах: 1) соціальну технологію, спрямовану на перетворення зовнішнього середовища; 2) соціальну технологію, спрямовану на перетворення внутрішнього середовища. Останній теж вимагає створення двох видів соціальних технологій: технологій для об'єкта і соціальних технологій для суб'єкта.

Проведені І. Юрасовим дослідження дозволили йому вичленити два види класифікації соціальних технологій [див. 66]. В основі першого перебуває вид соціальної дії. Залежно від нього розрізняються технології, що ґрунтуються на примушенні, навчанні і оцінці. До соціальних технологій, базою яких є соціальна дія примушення відносяться, управління, соціально-психологічне програмування, соціальний вплив, соціально-психологічне маніпулювання. До технологій, в основі яких лежить навчання, можна зарахувати: адаптацію, соціалізацію, розвиток персоналу, консультування. Соціальне партнерство, соціальний аудит, контроль, планування, мотивація, атестація, оцінка є соціальними технологіями, що базуються на соціальній дії – оцінці. Так само можна класифікувати соціальні технології залежно від виду їх спрямованості. До соціальних технологій, направлених на зовнішню сторону організації, відносяться соціальна комунікація, соціалізація, соціально-психологічне програмування. До технологій, управлінська дія яких направлена на внутрішнє середовище організації, можна віднести розвиток, навчання персоналу, соціальне партнерство, мотивацію, адаптацію, оцінку персоналу, консалтинг, соціальний аудит.

Досліджуючи інноваційні соціальні технології, слід бачити чіткі відмінності між інноваційними технологіями управління і технологіями упровадження інновацій. Перші засновані на принципі використання нового комунікативного каналу «людина/машина/людина». Другі приводять до трансформації організації в інноваційну навчальну організацію, для переходу до якої важливе конструювання оптимальної технології вторинної адаптації, адаптації до змін. До типових інноваційних соціальних технологій слід віднести нові форми комунікації, заснованої на використанні Інтернету (голосова пошта, Скайп, розсилка відеопосилань, IP-телефонія); управління корпоративними знаннями; оцінка трудової діяльності з використанням комп'ютерних експертних систем; соціальне партнерство.

Важливим елементом у регулюванні відносин можна назвати їх комунікативне забезпечення. Оптимальною формою регулювання соціально-трудова відносин в колективах є інформаційне управління, регулювання комунікаційних та інформаційних потоків, правильна і чітко вивірена подача інформації. Особливе значення ці чинники набувають при переході від традиційного індустріального типа суспільства до інформаційного.

Сучасний етап розвитку нашого суспільства характеризується переходом від традиційного суспільства, суспільства індустріального, до інформаційного суспільства. Основними особливостями цього переходу є зростання цінності інформації, розвиток ринків інформаційних технологій, засобів зв'язку, інформатизації, телекомунікацій, інформаційних продуктів і послуг, розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зв'язаність зі світовими відкритими мережами, система інформаційного законодавства. У інформаційному суспільстві первинна цінність праці замінюється цінністю інформації. Зростання вартості інформації призводить до того, що соціальна нерівність в суспільстві базується на

інформаційній нерівності. Інформатизація дає серйозний поштовх інтеграційним процесам в національному і міжнародних масштабах, але в також посилюються процеси децентралізації і поляризації. Виникає небезпека появи «інформаційної еліти», певного прошарку, страти людей, що володіють релевантною інформацією і визначаючих правила доступу до неї. Інформаційна нерівність створює найсприятливіші можливості розвитку соціальної технології, технології інформаційного управління суспільством, державою, підприємствами, трудовими та громадськими колективами.

Теорія інформаційного управління була створена на базі політології і випробувана на практиці політтехнологами в процесі політичних виборів і широко використовується в плані управління державами. Як показує практика, основні положення інформаційного управління можуть успішно використовуватися при управлінні трудовими колективами, підприємствами і організаціями. Успішно управляючи інформаційними потоками в організації, можна керувати і різними соціально-психологічними групами від заводської бригади до багатотисячного колективу. Управлінцю-практику слід пам'ятати, що інформаційне управління є вельми складним інструментом, тонкою технологією, використання якої повністю залежить від об'єкта управління, соціально-психологічної групи персоналу, на яку спрямована управлінська дія.

Теорія інформаційного управління в її теоретико-методологічній основі розходиться із традиційними положеннями менеджменту, які постулювали інформаційну відвертість в справі управління. Інформаційна гласність, відвертість полягає для традиційних точок зору в максимально точній і повній передачі всієї інформації про стан суспільства, держави, галузі, про фінансово-економічний стан підприємства, про плани розвитку, соціальний розвиток підприємства, міста, регіону. Але інформація сама по собі представляє складну соціально-економічну, психологічну,

лінгвістичну освіту. Абстрактно інформація може існувати як деяке ідеальне відображення об'єктивної реальності незалежно від людини, проте в реальності ця інформація збирається, обробляється і представляється конкретними людьми, і тому вона завжди суб'єктивна. Якщо ж вона суб'єктивна, то інформаційні відображення різних сторін одного і того ж об'єкта, що виконані різними людьми, можуть представляти абсолютно різні відображення цієї реальності і суперечитимуть один одному.

У плані оптимізації інформаційних технологій відмінно зарекомендували себе методики нейролінгвістичного програмування, міфологізації, соціально-психологічного програмування. Ці методики реалізуються завдяки принципу прагматичної надмірності, створенню ефекту «якоріння», роботі із неформальними лідерами, спілкуванню на мові об'єкта інформаційного управління. Результатом соціально-психологічного програмування стає особа, модель поведінки якої бажана в даному соціальному докільлі. Способами упровадження соціально-психологічних програм є публікація програм, використання тематичних асоціацій, прийоми нейролінгвістичного програмування.

Загальним моментом для створення всіх соціальних технологій є етапи їх структуризації. Формування будь-якої соціальної технології починається з етапу концептуалізації проблеми, в ході якої створюється модель рішення тієї або іншої проблеми, розглядається ситуація з погляду її розвитку. Наступним етапом є моделювання проблеми, яке припускає вироблення уявлення про шляхи рішення проблеми, всі елементи проблеми розглядаються цілісно і так само цілісно сприймаються. На подальшому етапі відбувається визначення дій, етапів, послідовність дій, що приводять віртуально до рішення проблеми. На завершальному етапі відбувається визначення послідовності дій, які приведуть до заданого результату.

Істотним чинником успішної реалізації соціальних технологій, управлінських рішень є їх комунікативне забезпечення. Управління багато в чому спирається на базову соціальну технологію – соціальну комунікацію. Оптимальною формою регулювання соціально-трудових відносин в колективах є інформаційне управління, регулювання комунікаційних та інформаційних потоків, правильна, вивірена подача інформації. Особливого значення ці чинники набувають при переході від традиційного індустріального типа суспільства до інформаційного.

Висновки до розділу 2

1. Соціальні технології застосовуються у різних сферах діяльності. Форми колективної комунікації, в яких зазвичай відбувається практичне застосування соціальних технологій – це стратегічні сесії, що моделюють ігри або наради з питань розвитку. У бізнесі вони використовуються для керування груповою комунікацією, що має певну мету (наприклад, бізнес-вирішення завдання). Для цього можуть використовуватися технології брейн-стормінга, рольові, ділові ігри, рефлексивна ігротехніка, оргдіяльнісні ігри.

2. У політичній сфері соціальні технології можуть використовуватися для ідеологічної роботи і формування громадської думки. У державному управлінні соціальні технології застосовуються для розробки навчальних програм соціально-економічного розвитку, майстер-планів розвитку галузей економіки і соціальної сфери, розробки нових законопроектів.

3. Використання соціальних технологій прискорює процес розробки важливих державних документів й одночасно з цим робить їх більш продуманими і системними, оскільки задіяння до комунікації великої

кількості експертів та представників різних державних інститутів дозволяє врахувати безліч нюансів, що робить розроблений документ реалізованим.

4. В науці соціальні технології можуть використовуватися для розробки нових підходів до вирішення серйозних наукових проблем, для активізації наукової творчості і для всебічного обговорення наукових підходів, що часто призводить до створення нових наукових напрямів і шкіл. Соціальні технології можуть застосовуватися і в інших сферах, наприклад, для вирішення суспільно важливих проблем (утвердження громадянського суспільства, виконання вимог принципів міжетнічної толерантності і соціальної справедливості тощо).

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ І ПСИХОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Професіоналізація і технологізація освітнього процесу як взаємозалежні тенденції у життєдіяльності сучасного ВНЗ

Розвиток українського суспільства на сучасному етапі супроводжується глобальними перетвореннями в усіх сферах людської життєдіяльності. Системі вищої освіти при цьому приділяється особлива увага, оскільки вона є головним, провідним чинником соціального та економічного прогресу. Підготовка професіоналів-фахівців сьогодні зведена в ранг державного політики, оскільки найважливішою цінністю і основним капіталом сучасного суспільства є особистість фахівця, здатного до пошуку і освоєння нових знань.

Як зазначає Ю.В. Москаль [24-31] нова парадигма і модель освіти та науки має відповідати наступним вимогам:

- мати телеологічний (чітко спрямований) вигляд з визначеною місією й етапними завданнями, із відповідним ресурсним забезпеченням;
- відображати потокові інформаційні процеси відбору, накопичення, аналізу та узагальнення інформації з отриманням нових знань і практичних навичок (засобів, технік, методик) удосконалення реальності – природа, суспільства, людини, мислення;
- відображати взаємодію дослідника із внутрішнім і зовнішнім осердям наукової організації;

– забезпечувати отримання й оцінку фактичного синергійного ефекту функціонування освітньої системи за визначеними параметрами.

Історично склалася керівна група для організації знань – університет. Доки академічні менеджери визнають етичну важливість захисту традиційних свобод викладачів, а не тільки прагнуть підвищення цінової вартості університетського бренду, праця викладачів буде корисна та ефективна. Якщо мета менеджменту полягає у спеціалізації, а не в синтезі, то неминуче дійдемо надмірного накопичення знань, що й сталося останніми роками. З іншого боку, університетські адміністрації, визнаючи, що синтетичне мислення, спрямоване на розгляд явищ у їх цілісності, не менше важливе для суспільства знань, ніж вузькоспеціальна наука, сприяють також і міждисциплінарним зачинам.

Академічна робота і робота у сфері знань мають бути неподільні. Процес інтеграції знань в академічній сфері здійснюється менш цілеспрямовано, ніж в корпоративному секторі, але знання завжди мало як цінову, так і символічну вагомість, тобто було цінне як для ринку, так і саме по собі. Збереження його самостійної цінності – найважливіше завдання. Університет зацікавлений в обох аспектах, а для цього потрібно розглядати мінову значущість знання крізь формат його самостійної цінності, прагнути етичної і демократичної освіти для всіх, у тому числі і для тих, хто дістає професійний вишкіл [27].

Процес інтеграції нашої держави в світовий освітній простір при цьому вимагає розробки і впровадження в педагогічну практику інноваційних технологій, здатних вивести систему вищої освіти на якісно новий, відповідний світовим стандартам рівень. У результаті все більшого поширення набуває пошук і досвід створення нових освітніх технологій, спрямованих на максимальне задоволення запитів громадськості. Пріоритетним завданням системи вищої освіти державою декларується впровадження та ефективного використання нових технологій навчання, в

тому числі кредитної, дистанційної, інформаційно-комунікаційної, які сприяють швидкій адаптації вищої освіти до потреб суспільства і ринку праці.

Поява технологічного напрямку не є випадковістю. Освітologia давно шукає шляхи досягнення якщо не абсолютного, то високого і стабільного результату в освітньому процесі вищої школи. Реагуючи на всі зміни соціальних умов і вимог, наука докладает зусиль щодо упровадження нових підходів, методів і форм освіти. Вища освіта виходить на більш високий технологічний рівень, так як з'являється потреба в пошуку нових технологій навчання, що пов'язано, перш за все з відмовою від традиційного навчання, з ідеєю технологічності та інноваційності процесу підготовки майбутніх фахівців різного профілю і напрямку.

За умов варіативності вищої освіти розробляються різні учбові системи, а отже, і різноманітні моделі навчання, використовуються власні підходи до організації освітнього процесу, оригінальні технології навчання, розробляються власні освітні технології.

Накопичення великого досвіду в розробках із застосування різних соціальних та освітніх технологій в освіті, вивчення і аналіз сутності, ролі і місця технологій в процесі підготовки майбутніх фахівців, сприяло підвищенню рівня інтересу до цієї проблеми з боку різних сфер знань. Світова наука відчуваючи вплив науково-технічного прогресу й інтегруючи досягнення психології, соціології, освітologii, теорії управління та інших наук, постійно знаходиться в фазі активних інноваційних процесів. Впровадження прогресивних технологій в процес підготовки фахівців також зумовлене необхідністю зростання самосвідомості студентів, набуття навичок логічного, самостійного мислення і аргументації, виробленні не тільки власної, а й спільної точки зору, що в свою чергу успішному засвоєнню нового матеріалу.

Практика показує, що в цьому напрямку необхідно використовувати наявний вітчизняний і зарубіжний досвід. Впровадження і використання нових технологій в процесі підготовки майбутніх фахівців вищої освіти має відбуватися, різнопланово: як предмет вивчення, як засіб і метод навчання, як засіб управління процесом, як інструментарій науково-методичної діяльності педагога-освітянина. Сучасний викладач в навчальному закладі, є яскравою, творчою особистістю, яка освоїла новітні досягнення комплексу наук про людину, закономірності її розвитку, творчого зростання, котра володіє новими технологіями. Це в свою чергу, вимагає від викладача нового мислення, ціннісних установок, урахування освітніх інтересів особистості студента.

Однією з умов і провідним чинником, що визначає успішність цих процесів, є безперервна самоосвіта особистості викладача, як необхідність випереджаючого характеру підготовки щодо підготовки ним майбутніх фахівців. Саме такий підхід сприятиме вирішенню завдання діяльності викладача. Урахування і виконання такого роду вимог відповідно вплине на пізнавальну активність майбутніх фахівців, їх навчально-професійну мотивацію, індивідуалізації та технологізації освітнього процесу і, зрештою, на підвищення якості підготовки майбутніх фахівців.

Перш за все, освіта розглядається в соціології в зв'язку з суспільною потребою передачі знання, соціального і практичного досвіду від одного покоління до іншого. Звідси стандарти поведінки, права і обов'язки вчителя і учня, наставника і наступника, перш за все складові в єдності своєї соціальної дії інституту освіти на будь-якому рівні. Система освіти у міру прогресивного розвитку суспільства ускладнювалася і набула вигляду складно організованої соціальної організації, на різних рівнях якої вирішуються різні завдання, що ведуть до реалізації різних цілей. Соціологія управління освітою дозволяє побачити слабкі місця в ситуації, організаційної освітній структурі, передбачити накопичення

дисфункційних явищ, виробити рекомендації для вирішення конкретних проблем.

Усе частіше в сфері управління освітою вживаються такі терміни як «технологічний», «соціотехнологічний», «соціоінженерний». Ці терміни підкреслюють рутинний, алгоритмізований характер дій наставника або керівника, будь-якого учасника в рамках керованої системи. Передбачається, що є певний соціальний ресурс, відомий алгоритм, тобто соціальна технологія, і добре прописаний за конкретними параметрами кінцевий результат. Система вищої освіти працювала багато років за однією усталеною технологічною моделлю. Наявний ресурс у вигляді випускників шкіл з певними характеристиками, відомі освітні технології підготовки професіоналів, на виході з системи отримують фахівця-професіонала з певними якостями.

Широкого поширення сьогодні отримали в освіті технологія розвиваючого навчання, дослідницька технологія, проблемна технологія, модульно-блочна технологія, проектна технологія, інформаційна технологія, модульно-розвивальна технологія та ін. [3; 16; 38; 43-59]. У свою чергу ці варіанти стандартизованої дії передбачають використання активних, часто їх називають інноваційними, але, безсумнівно, й технічних форм, методів і прийомів навчання: тренінги, моделювання ситуацій, вирішення проблемних ситуацій, експериментальні дослідження, рольові та ділові ігри, комп'ютерне моделювання, взаємне навчання в групах та ін. Технологічний підхід до здійснення освітнього процесу у вищій школі можна справедливо віднести до модернізації інноваційного типу. Це пов'язано з тим, що вища школа в нашій державі, яка склалася за радянських часів і багато в чому зберегла свої переваги і недоліки, змушена пристосовуватися до сучасних швидкозмінних умов. Це не тільки ринковий характер регулювання відносин, що характеризує середовище, що залучає випускників сучасних університетів, це нові професійні вимоги

до основного документа, за яким працює університетський викладач – з робочим планом, це також вимоги Болонської угоди, що змінюють стосунки всередині університетської спільноти. Це вимога широкого використання мов міжнародного спілкування (зокрема англійської), а так само й оволодіння навичками комп'ютерної роботи, тобто технічними навичками, елементами технічної культури.

Вирішення складних завдань перебудови і переорієнтації зажадало використання в повному обсязі такого виду соціоінженерної діяльності як проектування. Проект найчастіше визначається як цілеспрямоване, заздалегідь відпрацьоване і плановане створення або модернізація фізичних об'єктів, технологічних процесів, технічної та організаційної документації для них, матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, а також управлінських рішень і заходів щодо їх виконання. Простіше кажучи, проект – це організаційний інструмент, який дає можливість змінювати довкілля.

Проектна культура мислення і діяльності, як підстава і форма впровадження інновацій, має виняткове значення. Вона дає можливість ефективно організувати пошук нового змісту освіти, в тому числі зорієнтованого на професії майбутнього матеріального і соціального виробництва. Соціоінженерна культура дозволяє також принципово змінювати характер педагогічного професіоналізму у вищій школі. Адже власне педагогічне і профорієнтаційне проектування можна представити як побудову розвиваючої освітньої та навчальної практики, освітніх програм і технологій.

У найзагальнішому вигляді проектування можна представити як уявне конструювання, а потім реалізацію того, що можливо втілити в життя. Тобто проектування це міркування, поєднане з практичними діями. Ідеальне конструювання передбачає проведення ряду дій, головним з яких є концептуалізація окремої частини освітньої або професійної підготовки.

Концепція поєднує в собі загальний зміст проекту (професійний, освітній, соціальний, культурний), цілі його реалізації, результати системного аналізу існуючого стану справ. Потім визначаються основні настанови та принципи їх поєднання, намічаються шляхи і умови досягнення кінцевих цілей проекту. Далі йде етап роботи з програмування видів діяльності в логічній і часовій послідовності щодо вихідного задуму. І, нарешті, планування дій, складання загального плану реалізації проекту, що має часовий інтервал.

Першорядну роль тут відіграє суб'єктивний фактор, тобто люди, які будуть здійснювати проект. Проходження повного технологічного циклу проектів у сфері вищої освіти, може зажадати повернення до вихідних підстав первісного задуму, а, отже, до переформулювання концепції, перепрограмування діяльності, розробки нового плану реалізації проекту. Соціотехнічна і соціоінженерна специфіка діяльності в сучасній системі вищої освіти змінює, а саме проблематизує освітню діяльність, робить її пошуковою, інноваційною.

Хотілося б звернути увагу і ще на один аспект змін, пов'язаних з вищою освітою. Кінцева мета вищої освіти – дати споживачеві, соціальному або матеріальному виробництву підготовлену до професійної діяльності людину. Однак майже завжди освіта, як система консервативну, відставала від вимог сучасного ринку праці. За сучасних умов випускник університету, навчений певної професії за вже застарілими планами підготовки, викидається на ринок праці. І тут він змушений конкурувати за місце на виробництві з суб'єктами, що зазнали опрацювання професіоналами різного типу. Звичайний стан випускника сучасного університету – розгубленість перед стихією ринку праці. Нині соціальна сфера ринку праці, щорічне поповнення професійних ніш випускниками різного рівня підготовки і різних типів підготовки – найбільш болюча і поки не вирішена соціальна проблема. Слід враховувати, що

працевлаштування випускників ВНЗ після навчання на місця, що відповідатимуть їхнім кваліфікації та спеціальності, один з найважливіших критеріїв оцінки успішності роботи університету. Цей критерій «затребуваність випускників» входить до переліку питань, які пред'являються ВНЗ для атестації.

Серед факторів, які впливають на стан і динаміку ринку випускників домінуючим і визначальним є економіка, її підйом або занепад. В цьому випадку випускники, як соціальна група, можуть зіграти або як інноваційна, або як інерційна сила. Сучасний етап розвитку економіки, в тому числі економіки найбільш розвинених регіонів, цілком закономірно визначається як інноваційний. Ідею інноваційного розвитку економіки в період, коли науково-технічний прогрес набуває незворотного характеру, обґрунтував ще економіст і громадський мислитель Й. Шумпетер. Різка активізація інноваційного процесу, інтересу до інновацій пов'язана із формуванням нового типу економічного розвитку, в основі якого постала безперервна зміна виробничої бази та характеру продукції, з появою принципово нових технологій і нових товарів і послуг. За умов посилення конкуренції на світових ринках за новизну і якість інновації перетворилися в основний вектор економічного розвитку. З цієї точки зору, синергійний зв'язок між виробництвом і вищою професійною школою стає основою для інноваційного розвитку економіки. Причому зв'язок цей здійснюється багато в чому через ринок праці випускників вищих освітніх установ. Без такого зв'язку неможливий ритмічний процес розробки і впровадження передових технологій і просування на ринок нових видів продукції.

Нині від деяких громадських діячів і аналітиків можна почути, що система вищої освіти не забезпечує економіку необхідними їй кадрами. Економіка зіштовхується із гострим дефіцитом кваліфікованих інженерів, техніків, робітників. Однак невірно уявляти, що відбувається відродження радянської індустріальної економіки, основу якої склали гігантські

заводи з поточно-масовим виробництвом, переважанням промислових робітників у загальній чисельності зайнятого населення. Відродження індустріального типу економіки на стадії постіндустріального глобалізованого суспільства неможливо. Системі вищої освіти належить готувати фахівців для діяльності в іншій, новій, постіндустріальній економіці, де інновації відіграють першорядну роль.

Збільшення частки сфери послуг в обсязі внутрішнього валового продукту країни до п'ятдесяти відсотків і більше – ознака переходу економіки країни до постіндустріальної стадії економіки. Зараз до країн такого типу відносять США (на сферу послуг припадає 80% ВВП), країни Євросоюзу (69,4%), Японія (67,7%). Основною відповіддю на виклики нових технологій стало підвищення рівня освіти і поліпшення професійної підготовки і перепідготовки, що не може не позначатися на зміні структури і якості освіти.

Потрібно відзначити, що, незважаючи на зростання і диверсифікацію потреб виробництва в персоналі, який має вищу освіту, зусилля держави, яка прагне допомогти молодим фахівцям, все це не знімає складності входження в активне життя для більшості випускників вищої школи. Відповіддю на ці проблеми, поставлені новими технологіями і процесами зростаючої глобалізації, є не тільки підвищення рівня освіченості випускників вищої школи, використання нових форм організації праці в університетах, але, головним чином, поліпшення саме професійної підготовки молодих фахівців. Швидкість, технологічні нововведення, які вносять зміни в ринок праці і необхідні знання, ставлять щоразу нові завдання перед системою вищої освіти, орієнтуючи її на підготовку фахівців особливого типу, які вміють самостійно мислити і доучуватися, краще пристосовуватися до змінних умов. Фахівець повинен бути готовий до постійного оволодіння новими знаннями в міру появи на виробництві інформаційних чи іншого типу технологій. Спеціаліст, підготовлений

сучасним ВНЗ, повинен мати здатність оцінювати організацію, в якій він працює, не з точки зору своєї вузької спеціальності, а знаходити місце окремої проблеми, що набуває актуальності в системі виробничої діяльності. Різноманітність навичок передбачає режим постійного перенавчання. На ринку праці молодих фахівців спостерігається зростаючий попит на гнучких професіоналів, здатних протягом життя неодноразово змінити сферу професійної діяльності, а не на фахівців, що освоїли лише одну спеціальність. Тобто, інноваційний тип розвитку виробничої та соціальної сфери з особливою гостротою ставить проблему нерозривному зв'язку освіти з подальшою діяльністю протягом усього трудового життя. Це означає більш тісний і органічний діалог між вищими навчальними закладами та сферою підприємницьких відносин, бізнесом, соціальними закладами.

Можна з упевненістю стверджувати, що розширення доступу до вищої освіти і зростання попиту на висококваліфікованих фахівців на ринку праці сприятливо позначається на зайнятості випускників. Зростання числа освічених людей є потенційно позитивним для економічного розвитку.

Еволюція вищої освіти в сфері кваліфікації і компетенції проявляється в сучасних умовах, перш за все, в зростаючому визнанні серед роботодавців необхідності високого рівня освіти, широких знань в обраній професійній сфері і багатофункціональної компетенції у випускників. Це пояснюється неможливістю на ринку праці заздалегідь визначити рівень компетенції, який може бути затребуваним в тій чи іншій сфері, і труднощами знайти компроміс між специфічною компетенцією і конкретними професійними завданнями. Багатофункціональна компетентність органічно пов'язана з проєктивним типом мислення, яким повинен володіти кваліфікований фахівець. В основі цього типу мислення лежить не прагнення до стабільної і постійної кар'єри в рамках однієї

організаційної структури, а інтерес до конкретного проекту і визнання в професійному середовищі. Професіонал такого типу може вільно переходити від одного проекту до іншого, здійснюючи гнучкий вибір шляху професійного розвитку.

Ступінь орієнтованості освітніх програм на ринок праці стає найважливішим показником ефективності вищої освіти і якості підготовки в університетах. Розрив між системою вищої освіти і ринком праці багато в чому пояснюється повільністю, з якою коригуються навчальні курси і програми, потреба в яких виникає в зв'язку із інноваційним розвитком матеріального і інтелектуального виробництва. У ВНЗ зміни стосуються методик викладання та організації навчального процесу. Такі можливості містять модульні методики побудови освітніх програм і широке впровадження ІТ-технологій. ВНЗ підвищують ефективність проходження студентами практик і практичних занять.

Однак слід зазначити і можливу небезпеку в процесі зближення освіти і бізнесу. Вона полягає в тому, що повне підпорядкування навчальних програм або навіть університетів економічній кон'юктурі може привести до того, що відсуваються на задній план майбутні перспективні потреби розвитку професійної сфери і суспільства в цілому. Особливість ринку праці випускників вищої освіти полягає в тому, що він зорієнтований на поточний попит, а не на довгостроковий прогноз. Він не може слугувати індикатором параметрів розвитку соціально-економічного і технологічного розвитку суспільства. За умов перехідної економіки поточний попит тим більше не може свідчити про потенційні можливості розвитку економіки. Тим часом, підготовка фахівців-професіоналів не може бути наближена до запитів суспільства і виробництва без урахування довгострокових параметрів, адже приймаючи на перший курс студента, ми отримуємо фахівця тільки через 4-6 років.

Прогнозувати ринок праці у поєднанні з ринком освітніх послуг на найближчу перспективу стає щораз важче. Для активізації складного процесу такої взаємодії сьогодні потрібна *інноваційна ідеологія*, а відтак і сприятливі умови для створення різних форм партнерства інститутської науки, освіти, бізнесу і влади. Ними можуть бути спільні дослідницькі центри, офіси трансферу технологій, регіональні дослідницькі програми, спеціальні фундації розвитку науки і освіти, інвестиційні фундації.

Університетам варто активніше застосовувати презентації регіональних компаній, запроваджувати членство представників закладу в керівних органах підприємств, проводити обмін знаннями між бізнесом і вищою освітою, яка багато в чому визначає конкурентоспроможність нашої економіки і забезпечує поліпшення якості життя. Освіта повинна бути перспективною: сьогодні треба готувати людей, які через кілька років прийдуть в організацію з новими ідеями. Для реалізації такого складного завдання доречно залучати молодих фахівців до створення нової конкурентоспроможної продукції, до першочергового зорієнтування економіки на внутрішній попит. Необхідне створення нових програм перепідготовки для державних і муніципальних службовців. Серед основних інструментів слушно вказати на освітні потреби компаній та органів державної влади і місцевого самоврядування, на моніторинг очікувань випускників навчальних закладів різного рівня; на аналіз та оцінку потреби регіональної економіки в кадрах; на ефективність управління органів виконавчої влади і т. ін.

«Фундаментальне знання (передусім у царині гуманітарних і соціально-економічних дисциплін) втрачає привабливість для студентів. Його поступово заміщує знання, зорієнтоване на незвичність, неповторність, унікальність, тобто таке, що розкриває свої нові споживчі якості на ринку професій. Ось чому на пошуки нових комбінацій і міждисциплінарного синтезу спрямовані зусилля керівників академічних

програм. Певні фундаментальні знання, передусім у сфері соціально-економічних наук, стають нецікавими з ринкових позицій, ними займаються нечисленні студенти і викладачі, які з певних причин не влилися в основний освітній потік діяльності навчального закладу. Їхній статус і подальша доля в кожному окремому випадку визначаються по-різному. Іноді їх утримують з міркувань збереження престижу університету, особливо якщо сприятлива економічна кон'юнктура. Головною нині постає здатність динамічно переналаштовуватися, володіти базовими вміннями і загальним рівнем освітньої культури. Багато в чому робота університету складається з досягнень співробітників, які займають традиційні викладацькі позиції, беруть участь у створенні і розповсюдженні нового знання, виконують вузькоспеціалізовані завдання. За сучасних умов ВНЗ зіштовхується з колосальними труднощами і проблемами, а ринок академічної праці поступово набуває міжнародного характеру» [27, с. 48].

Вищі навчальні заклади освіти покликані відігравати провідну роль у наукоємкій економіці, але їм також належить також провідне значення і у функціонуванні суспільства знань. Зміна співвідношення між дослідженнями і викладанням на користь ринкових потреб ставить під загрозу не менш важливий внесок університету в критичний діалог, що майже безперервно відбувається в демократичному суспільстві, питання культури і порозуміння, розвитку і розповсюдження знання, які можуть бути більш важливі із соціального погляду, а не обов'язково ринкового.

3.2. Особливості модульно-розвивальної освітньої технології підготовки фахівців як різнобічно розвинених особистостей

На рубежі XX і XXI століть в Україні наявна економічно не вигідна і дидактично не надто ефективна система освіти. Нині держава витрачає значні кошти на підготовку професійного рівня фахівців різного профілю, але реальна віддача такої масштабної роботи незначна. Передусім через обмеження наявної освітньої моделі, що вирізняється суто пізнавально-інформаційним підходом в організації соціально-психологічного впливу на слухачів (завдання і зміст навчальних планів і програм сформульовані у площині «знати» і «вміти», використовуються переважно групові та вербальні форми і методи навчання тощо), а також через надмірну педагогізацію мислення учителів та освітянських керівників і управлінців, котра концептуально центрується навколо ідеї гуманізації навчально-виховного процесу, змістовно обстоює оволодіння наступниками знаннями, вміннями, навичками у відриві від соціальних норм, культурних цінностей і духовних психоформ життєактивності, оргтехнологічно висвітлюється як конвеєрне виробництво осіб із загальноосвітньою та професійною підготовкою, а технологічно уможлиблюється завдяки методикам викладання окремих навчальних предметів.

Як зазначає проф. А.В. Фурман, «у функціонуванні сучасної системи освіти країни має місце гостра суперечність між архаїчною моделлю традиційно організованого навчання дорослих і якісно іншим соціально-культурним замовленням суспільства на висококомпетентних спеціалістів, які здатні до освіти і самовдосконалення власної професійної діяльності за постійно змінних умов, обставин, ситуацій. Звідси виникає нагальна потреба в нових організаційних формах та освітніх технологіях підвищення кваліфікації, курсової і фахової підготовки і перепідготовки» [52, с. 29].

У цьому відношенні особливо повчальним є зарубіжний досвід використання різних моделей і форм дистанційного навчання, у тому числі періодичне проведення короткочасних навчальних тренінгів для професійного вдосконалення особистості як у процесі навчання так і перепідготовки фахівців соціономічних професій. Те ж саме можна сказати про дистанційні моделі перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних (учительських і викладацьких) кадрів, що досить поширені у системах післядипломної освіти багатьох розвинених країн світу (США, Канада, Японія, Велика Британія, Німеччина та ін.). Їх незаперечними перевагами є фундаментальна перебудова освітньої діяльності у процесі інноваційно зорієнтованої навчально-виховної практики, економія коштів та енергоресурсів, повне комп'ютерно-програмове забезпечення й істотне поліпшення фахової майстерності освітян, соціальних працівників та соціальних педагогів.

Однією з перспективних моделей дистанційного навчання, котра виникла і сформувалася за останні десятиріччя в освітньому просторі України, є втілений А.В. Фурманом та його наступниками науковий авторський проект підготовки педагога як психолога-дослідника, який спроможний професійно займатися інноваційною діяльністю, теоретично осмислювати та науково проектувати нові дидактико-психологічні умови і програмово-методичні засоби [див. 47-51; 54-59]. Апробація цього проекту пройшла чотири етапи: а) під час створення у середніх навчально-виховних закладах шкільної психологічної служби (1990–1992 роки); б) на етапі започаткування фундаментального соціально-психологічного експерименту в загальноосвітніх школах України (1993–1996 роки); в) у процесі системного впровадження у практику роботи окремих ліцеїв, гімназій, шкіл інноваційної освітньої моделі – модульно-розвивального навчання (1997–1999 роки); г) у форматі його пілотного використання у

системі професійної перепідготовки викладачів вищої школи за нових культурно-освітніх умов.

Осередням зазначеного проекту А.В. Фурмана із розробки альтернативного традиційній моделі підвищення кваліфікації і перепідготовки становить програма дистанційної підготовки педагога-психолога-дослідника, яка передбачає оволодіння кожним учасником експерименту як дослідними психодіагностичними методами і психомистецькими (сценічними) техніками ведення модульно-розвивального процесу, так і пошуковими вміннями наукового проектування програмово-методичних засобів нового покоління (графісфери і змістові матриці, освітні сценарії і розвивальні підручники тощо) [див. 52].

Крім того, обов'язковою умовою її виконання є залучення до дослідно-експериментальної роботи, результатом якої має бути зрілий науковий продукт, оформлений і публічно презентований освітянам України у вигляді спецвипуску журналу, або збірки інноваційно-методичних матеріалів. Педагогічні колективи як автори зазначених видань повно або переважно виконали запропоновану А.В. Фурманом і його науковим колективом програму дистанційної підготовки [див. 47-51; 54-59]. У підсумку кожний учитель-дослідник оволодів мистецтвом рефлексивного управління, про що свідчать чотири основних якості, котрі властиві йому як організатору освітньої діяльності та реальному співучаснику паритетної розвивальної взаємодії у класній кімнаті чи аудиторії (рис. 3.1).

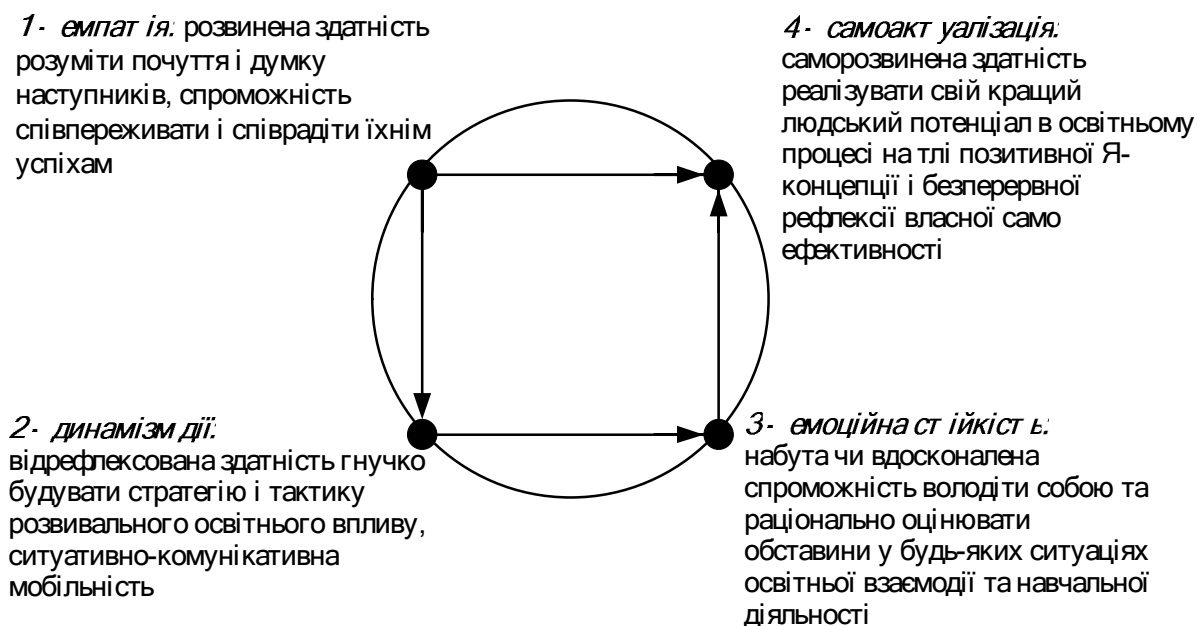

Рис. 3.1. Основні якості дослідника як організатора інноваційної освітньої діяльності (за А.В. Фурманом) [52]

Ще у 1999 році вперше був проведений повноцінний (триденний) навчальний тренінг з викладачами Луганського державного педагогічного інституту імені Тараса Шевченка, який викликав неабиякий інтерес доцентів і професорів, котрі побачили реальну можливість удосконалити освітній процес шляхом упровадження пропонованих теоретичних моделей, проектів і засобів. У 2001 році 20 молодих науковців Тернопільської академії народного господарства (нині – ТНЕУ) пройшли під керівництвом проф. А.В. Фурмана п'ятиденний тренінг, «котрий не лише увів учасників у світ освітньої інноватики, а й дав їм норми, принципи та сформував уміння самим здійснювати проектування і впровадження модульно-розвивальних технологій і засобів. Загалом досвід тренінгово-дослідницької роботи переконав: коли науковці систематично проводять у школах і ВНЗ дослідження і практичні заняття, а педагоги навчаються та експериментують на своєму робочому місці, то якість науково-психологічної підготовки вчителів (викладачів) набагато вища,

ніж за традиційного підходу до розв'язання проблеми підвищення кваліфікації освітян (маємо на увазі курси з відривом від «виробництва» – шкільного чи ВНЗівського життя)» [52, с. 33].

Обстоювана А.В. Фурманом програма дистанційної підготовки творчого соціального працівника, педагога і водночас психолога-дослідника складається з двох частин – академічного курсу (750 годин) і практичного (750 годин). Перший дещо випереджає другий, окреслюючи на кожний місяць науковий зміст та обсяг конкретної дослідно-експериментальної діяльності виконавців довготривалого наукового проекту – керівників і вчителів шкіл, управлінців і викладачів окремого навчального підрозділу ВНЗ. Загальний термін виконання програми, як показує досвід, два, три і навіть чотири роки, що головню залежить від економічної, професійної, управлінської та морально-психологічної готовності конкретних виконавців освітньо-експериментальної програми.

Примітною рисою змісту дистанційної програми є взаємодоповнення наукових знань з теорії, методології, технології та експериментальної практики модульно-розвивальної системи з використанням новітньої інформації у сфері інноваційної діяльності і наукової творчості, теоретичної, прикладної і практичної психології, сучасної методології, наукового проектування і прогнозування, антропології і синергії, дидактики як середньої так і вищої школи. Загальні змістові складові програми фіксує *табл. 3.1*.

Значна частка освітнього змісту в цій програмі належить синтетичним концептам і мислесхемам, психодіагностичним моделям диференціації навчання, тренінговим технологіям, методологічним семінарам і психотерапевтичним методикам, а також груповій дослідно-пошуковій роботі з предметними кафедрами, творчими групами педагогів, завданням якої щонайперше є створення системи інноваційного програмово-методичного забезпечення модульно-розвивального навчання.

Зрозуміло, що в кожному конкретному випадку ця програма має певні відмінності, які насамперед залежать від наукової програми експерименту та професійної готовності педагогів до безперервної інноваційної діяльності. Так, у 1995–1997 роках 99 педагогів ЗОШ № 10 м. Бердичева Житомирської області виконали запропоновану програму дистанційного навчання та одержали відповідне свідоцтво Державної академії керівних кадрів освіти про підвищення кваліфікації за окремим тематичним планом академічного курсу (табл. 3.2). Тоді було підраховано, що економічна ефективність дистанційної і стаціонарної (традиційної) форм перепідготовки перебуває у співвідношенні 1 до 3,5. Це означає, що за два роки професійного навчання у 3,5 разів використано менше коштів порівняно з тим, що реально мало бути витрачено, коли б навчання дослідницькому мистецтву проходило не в експериментальній школі, а в Житомирському інституті удосконалення вчителів [див. 52].

Як зазначає А.В. Фурман, «характерною особливістю цієї освітньої програми є те, що виконання її передбачає особистісно-сміслову занурення кожного педагога в інноваційний зміст модульно-розвивальної системи і внутрішнє вивільнення його від традиційних педагогічних схем світобачення. Так, спочатку на лекційних заняттях і заліках учителі опановують наукову термінологію, теоретичні підходи і моделі, стратегіями і мислесхеми, знайомляться із закономірностями наукового проектування цілісного модульно-розвивального процесу, базовою моделлю функціонування навчального модуля, досвідом поєднання основних сфер змістового модуля (знання, уміння, норми, цінності), принципами та умовами фундаментального експериментування, соціально-культурною стратегією керівництва навчальним процесом та основами теорії освітньої діяльності» [52].

Таблиця 3.1

**Загальні проблемно-модульні складові програми дистанційної
підготовки педагога-психолога-дослідника (за А.В. Фурманом) [52]**

Частина і проблемні блоки	Всього годин	Колективні навчальні тренінги, які проводить керівник експерименту	Спільна дослідно-експериментальна робота наукових керівників і виконавців експерименту	Групова дослідно-пошукова та інноваційна робота з творчими групами (кафедрами)	Групові та індивідуальні консультації наукового керівника учасників і виконавців експерименту	Проблемні “круглі столи”
Частина перша Соціально-культурна парадигма розвитку національної освіти. Категорії вітакультурної методології	200	30	50	70	40	10
Частина друга Фундаментальний соціально-психологічний експеримент у сфері освіти	400	60	100	100	120	20
Частина третя Модульно-розвивальна експериментальна система	600	80	120	260	110	30
Частина четверта Теорія і практика інноваційної освітньої діяльності	300	30	80	100	80	10
Разом (годин)	1500	200	350	530	350	70

Таблиця 3.2

**Тематика академічного курсу авторської програми А.В. Фурмана
дистанційної підготовки педагога-психолога-дослідника до наукового
проекту «Школа розуміння» [52]**

Змістово-тематичні модулі (розділи)	Всього годин	Навчальні тренінги	Дослідно- експери- ментальна робота	Групові та індивідуальні консультації	“Круглі столи”
Фундаментальний соціально-психологічний експеримент у сфері освіти: призначення, зміст, особливості	107	24	47	29	7
Психодіагностичні технології диференціації та індивідуалізації навчання	48	4	14	30	–
Психодіагностичні і психокорекційні технології та їх ефективність	128	14	86	24	4
Соціально-психологічна адаптація учнів і вчителів: теорія, діагностика, умови поліпшення	45	12	8	25	0
Концепція інтелекту: психологія, діагностика, педагогіка розвитку	50	11	18	21	–
Самоактуалізація особистості у системі фундаментального експерименту “Школа розуміння”	28	17	–	11	–
Темперамент особистості в контексті навчально-виховного процесу	46	6	31	9	–
Науковий аналіз версій модульного навчання	12	12	–	–	–
Психологія і психодіагностика соціального та духовного розвитку особистості вчителя	29	3	18	8	–
Порівняльний аналіз основних параметрів класно-урочної і модульно-розвивальної систем	5	2	–	3	–
Теорія і практика створення дидактичних модулів і проблемно-модульних програм	50	8	27	15	–
Принципи, критерії та параметри наукового проектування граф-схем навчальних курсів	22	4	15	–	3
Науково-методологічна експертиза граф-схем навчальних курсів	16	5	3	5	3
Теорія і практика створення наукових проектів навчальних модулів	12	4	–	8	–

Основи теорії проблемно-модульного підручникотворення. Технологія створення розвивального міні-підручника	47	10	23	14	–
Психомистецькі технології модульно-розвивального навчання: теорія, засоби, експериментування	81	18	22	38	3
Форми, методи і засоби індивідуалізації модульно-розвивального навчання	15	12	3	–	–
Експертиза ефективності фундаментального соціально-психологічного експерименту за програмою “Школа розуміння”	9	4	5	–	–
Разом	750	170	320	240	20

Воднораз на практичних заняттях відпрацьовують суть і специфіку етапів цілісного модульно-розвивального процесу, готують інноваційне програмово-методичне забезпечення нової системи, осмислюють та апробовують психомистецькі освітні технології і техніки безперервної розвивальної взаємодії з навчальною групою. У цьому, власне, не тільки теоретична новизна змісту дистанційної програми, а й її очевидне практичне значення для освітян України: вона пропонує інноваційні форми і види якісної видозміни їхньої професійної діяльності на засадах ментальності, духовності, розвитковості і модульності, що зумовлює сутнісну вітакультурну переорієнтацію освітньої системи у напрямку її високої інноваційності.

Під час реалізації дистанційної програми підготовки психолога-дослідника вдало поєднуються основні різновиди навчальної і практичної роботи. Про це наочно свідчить зміст *табл. 3.3*: академічний курс доповнюється експериментальним і навпаки, що гарантує високий рівень функціональної підготовки виконавців складного експерименту в аспекті теоретико-методологічного володіння предметом наукового пошуку і діяльнісно-практичної перебудови змісту і стилю соціального життя в навчальному закладі – від школи Знання до школи Культури і Духовності.

Таблиця 3.3

Основні форми-різновиди академічної і практичної підготовки педагога-психолога-дослідника у системі фундаментального соціально-психологічного експерименту А.В. Фурмана з модульно-розвивального навчання [52]

Програма дистанційної підготовки педагога-психолога-дослідника (1500 годин)		
Академічний курс - 750 годин: Вид навчальної роботи, кількість годин	№ п/п	Практичний курс - 750 годин: Вид практичної роботи, кількість годин
Навчальні тренінги, які проводять спеціалісти з фундаментального експерименту – 180 годин	1.	Психолого-педагогічні обстеження учнів і батьків, кількісна та якісна обробка результатів – 180 годин
Дослідно-експериментальна робота під керівництвом наукових керівників і консультантів фундаментального експерименту – 150 годин	2.	Просвітницько-наукова робота серед педагогів інших шкіл і батьків, у т. ч. її підготовка, проведення і написання наукових звітів – 100 годин
Групово дослідно-пошукова та інноваційно-методична робота наукових керівників з предметними (фаховими) кафедрами, творчими групами – 240 годин	3.	Групово та індивідуальна інноваційно-наукова робота учителів (викладачів) певного фаху над створенням авторської системи програмово-методичного забезпечення експерименту – 160 годин
Групове та індивідуальне консультування керівниками експерименту його виконавців, учасників і всіх зацікавлених осіб – 140 годин	4.	Самоосвіта виконавців експерименту з теорії, методології і процедури експериментування, включаючи і самовдосконалення особистості вчителя – 150 годин
“Круглі столи” з учителями і викладачами модульних навчально-виховних закладів за участю наукових співробітників – 40 годин	5.	Підготовка виконавцями експерименту наукової продукції (інноваційно-методичні спецвипуски, експериментальні програми, тези виступів, наукові статті, методичні посібники) – 160 годин

Пропонована А.В. Фурманом система дистанційної підготовки забезпечує також прогресивний підхід до вибору форм і методів навчальної та експериментальної роботи вчителя, викладача, соціального працівника. З одного боку, долається змістово-сміслова розмежованість між такими організаційними формами навчання дорослих, як лекція, семінарське і практичне заняття, конференція, індивідуальна робота зі

слухачами тощо. До того ж професійно-ділові взаємини між науковцями і практиками набувають рис полівмотивованості, комунікативності, проєктивності, креативності, результативності; з іншого – ліквідується не виправдана диференціація практичної діяльності на ті різновиди, що мають похідне або другорядне значення у фундаментальному експерименті (групова чи індивідуальна психодіагностика, консультування учнів та батьків, профорієнтаційна робота із старшокласниками, підготовка вчителя до педагогічного консилиуму, оформлення документації та ін.). Стратегічним орієнтиром для всіх учасників соціально-психологічного пошуку є одержання ментально і духовно зорієнтованої освітньої системи національного походження, соціально-культурного змісту та інноваційного спрямування.

Академічний курс дистанційної програми читався виключно організаторами фундаментального експерименту, науковими співробітниками, а також фахівцями найвищої кваліфікації, які захистили кандидатські дисертації із загальних або спеціальних аспектів наукового пізнання, проєктування та експериментування модульно-розвивальної системи. В окремих випадках до проведення навчальних тренінгів залучаються підготовлені нами керівники модульно-розвивальних шкіл і заступники директора з дослідно-експериментальної роботи.

Виконання практичного курсу навчальної програми цілком покладається на адміністрацію експериментального закладу. Вона організовує, змістовно забезпечує і координує форми і методи дослідно-експериментальної роботи дослідників, спираючись на позитивний досвід академічного курсу і на здобутки наукових підрозділів – діагностичного центру, соціально-психологічної служби, науково-методичного відділу, експертної і редакційно-видавничої груп. Оскільки багатостороння діяльність модульно-розвивальної експериментальної школи організовується потижнево, то, як показує досвід, про досягнення

педагогічного колективу у фундаментальному експериментуванні найкраще свідчать результати щомісячної і поквартальної дослідно-експериментальної роботи кожного виконавця, навчальної кафедри, інших підрозділів.

А.В. Фурман зауважує, що потижневе програмне планування професійно-креативного розвитку особистості, що раніше впроваджувалося ним у експериментальних школах, не отримало широкого розповсюдження головно через трудомісткість процедури відстеження учасником інноваційної діяльності деталізованої динаміки свого професійного самозростання і культурного збагачення. Водночас доречним є ведення картотеки індивідуального чи колективного оволодіння теорією, методологією та експериментальною практикою модульно-розвивального навчання за окремим бланком (*табл. 3.4*), до якого заносяться конкретні результати-здобутки кожного суб'єкта освітньої творчості за роками упродовж п'ятирічного терміну. Систематичне заповнення таких карток – це не лише приємна для будь-якого експериментального закладу статистика, якою можна пишатися, а й ефективний моніторинговий метод фіксації динаміки зростання творчого потенціалу та інноваційної компетентності як окремих освітян-виконавців своєї програми, так і новаторських груп та цілих педагогічних колективів.

З 2000 року у структурі НДІ методології та освітології Тернопільського національного економічного університету діють підрозділи колективних наукових співробітників і наукових кореспондентів. Ще у серпні 2004 року педагогічні колективи 12 експериментальних шкіл з різних куточків України підписали з НДІ МОТНЕУ контракт на участь у виконанні завдань першого, пізнавально-суб'єктного етапу (2004–05 роки) суспільно-дослідницької програми нашої наукової школи й у такий спосіб долучилися до створення єдиного

модульно-розвивального руху за оновлену національну школу та українську науку.

Таблиця 3.4

Картка індивідуального (колективного) оволодіння теорією, методологією, технологією та інноваційною практикою модульно-розвивальної освіти ПШБ _____ чи педагогічним колективом _____ у 20 ____ році

Курс самоосвітньої підготовки		Квартал				При-мітка
		Перший	Другий	Третій	Чет-вертий	
Теорія МРО						
Методологія МРО						
Технологія МРО						
Прак-тика МРО	Пропаган-дистсько-Освітня					
	Експери-мен-тально-пошукова					
	Науково-видав-нича					
Висновки про ступінь зростання інноваційної компетентності за напрямками самоосвіти						
Напрямки самоосвіти		Оцінка		Сума балів	Рейтинг	
1. Теорія МРО (max 20 б.)						
2. Методологія МРО (max 20 б.)						
3. Технологія МРО (max 20 б.)						
4. Практика МРО (max 40 б.)						
Загальна сума балів (max 100 балів) _____						
Висновок атестаційної комісії _____						

Тому нині дослідно-експериментальна робота в модульних школах, ліцейх і гімназіях організується не стільки як фундаментальний соціально-психологічний експеримент відомого змісту і спрямування, скільки як високопрофесійне здійснення на колективному, груповому чи індивідуальному рівнях інноваційної освітньої діяльності з упровадження і вдосконалення модульно-розвивальної системи навчання. Досвід пошукувань професора А.В. Фурмана переконує, що успіх прийде до тих педагогічних та викладацьких колективів, у котрих кожний позаштатний співробітник щоденно займається принаймні дві-три години такою, чітко спланованою і скоординованою, діяльністю.

Висновки до розділу 3

1. Вирішення складних завдань перебудови і переорієнтації освітньої сфери потребує розробки соціального проектування. Проектна культура мислення і діяльності як підстава і форма впровадження інновацій, має виняткове значення. Вона уможлиблює ефективність організації пошуку нового змісту освіти, у тому числі зорієнтованого на затребувані професії майбутнього матеріального і соціального виробництва.

2. Соціоінженерна культура дозволяє також принципово змінювати характер освітнього професіоналізму у вищій школі. Адже власне освітнє і профорієнтаційне проектування можна подати як побудову розвивальної освітньої та навчальної практики, освітніх програм і психодидактичних технологій.

3. Запропонована й апробована А.В. Фурманом система дистанційної підготовки педагога-психолога-дослідника є інноваційною для національної освіти за завданнями, змістом, технологією, формами, засобами і результатами підготовки та перепідготовки кадрів в освіті чи

системі соціального захисту. Вона характеризується економічністю і водночас наукоємністю та високим самоактуалізуючим впливом на професійне й особистісне зростання кожного учасника повноцінної інноваційної діяльності. З плином часу саме ця система спричинить доленосне оновлення наявних освітніх моделей та виявить свій значний культуротворчий потенціал.

ВИСНОВКИ

1. У сучасному інформаційному постпостіндустріальному суспільстві первинна цінність праці замінюється цінністю інформації. Зростання вартості інформації призводить до того, що соціальна нерівність в країні базується на інформаційній нерівності. Інформатизація дає серйозний поштовх інтеграційним процесам у національному і міжнародних масштабах, але також посилюються і процеси децентралізації та поляризації. Інформаційна нерівність створює найсприятливіші можливості розвитку соціальних технологій, технологій інформаційного управління суспільством, державою, підприємствами, трудовими та громадськими колективами.

2. Соціальні технології покликані структурувати соціум, виходячи із особливостей менталітету нації. У кожному окремому випадку слід розробляти власні оригінальні технології, відштовхуючись із особливостей управління міжособистісними відносинами, етнічними ментальностями, компетентністю персоналу, соціально-психологічних груп. При структуризації тієї чи іншої соціальної технології потрібно першочергово враховувати особливості менталітету кластерної групи, на яку спрямована соціальна технологія. Подальше ігнорування особливостей національного менталітету може привести до занепаду українського суспільства.

3. До соціальних технологій, базою яких є соціальна дія примушення, відносяться управління, соціально-психологічне програмування, соціальний вплив, соціально-психологічне маніпулювання. До технологій соціального спрямування ґрунтованих на процесах організованого навчання, слушно віднести адаптацію, соціалізацію, розвиток персоналу, консультування. Соціальне партнерство, соціальний аудит, контроль, планування, мотивація, атестація, оцінка – це соціальні технології, які базуються на соціальній дії – оцінці. До технологій,

спрямованих на зовнішню сторону організації, відносяться соціальна комунікація, ресоціалізація, соціально-психологічне програмування. До технологій, управлінська дія яких зорієнтована на внутрішнє середовище організації, треба віднести розвиток, навчання персоналу, соціальне партнерство, полімотивацію, особистісну адаптацію, оцінку персоналу, консалтинг, соціальний аудит.

4. Основою конструювання соціальних технологій є соціальна комунікація, яку слушно вважати соціальною мегатехнологією. Всі інші (адаптація, соціалізація, управління) є її модифікаціями. Оскільки соціальні технології мають структуру, подібну структурі комунікативного акту, то важливим завданням успішних соціальних технологій є перетворення комунікативного акту в діалог. Соціальні технології визначаються як соціальні дії (примушення, навчання, оцінювання) суб'єкта і об'єкта. Суб'єкт технологування – це домінуючий елемент у цій структурі. Соціальні технології розподіляють людей, котрі здійснюють у них свою діяльність на суб'єкт та об'єкт дії. Для оптимальної конструкції соціальних технологій потрібна наявність особливих соціально-психологічних характеристик у їх суб'єкта (лідерства, пасіонарності, що розуміється як присутність таких якостей, як харизма, атрактивність, надихання).

5. Основою для розвитку соціальних технологій є акт розуміння, що розгортається у процесі соціальної комунікації, який спричинений багатьма чинниками. Основний чинник, що детермінує розуміння, становлять лінгвістичні особливості нації, які впливають на її інтелект, менталітет і культуру. У процесі функціонування соціальних технологій важливим елементом є створення чинника сугестії у соціальній комунікації, який оптимізує методика нейролінгвістичного програмування. Метою створення будь-якої соціальної технології є створення соціально програмованої поведінки громадян, а її зміст становить висококомпетентна соціальна діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барт Р. Мифологии: [Текст] / Роллан Барт; [перевод, вступ. ст. и коммент. С. Зенкина] / Р. Барт. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1996. – 448 с.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания: [Текст] / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 324 с.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
4. Бестужев-Лада И.В. Прогнозное обеспечение социальных нововведений / И.В. Бестужев-Лада. – М.: Наука, 1993. – 232 с.
5. Бурмака М. Технологія створення контактної телевізійної програми в контексті українського телебачення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.08 / М. В. Бурмака. – К., 2004. – 24 с.
6. Василюк Ф.Е. Методологический анализ в психологии / Ф.Е. Василюк. – М.: МГППУ; Смысл, 2003. – 240 с.
7. Гавриленко І.М., Скідін О.Л. Соціологія освіти / І.М. Гавриленко, О.Л. Скідін. – Запоріжжя: ЄТТА-ПРЕСС, 1998. – 396 с.
8. Гохман О.Г. Экспертное оценивание / О.Г. Гохман. – Воронеж: ВГУ, 1991. – 150 с.
9. Гузеев В.В. Образовательная технология: от приема до философии В.В. Гузеев. – М.: Сентябрь, 2016. – 112 с.
10. Гуменюк О. Технологічна організація спілкування за модульно-розвивальної системи // Психологія і суспільство / О. Гуменюк. – 2001. – №3. – С. 145–159.
11. Дусавицкий А.К. Развивающее образование: теория и практика. Статьи / А.К. Дусавицкий. – Харьков: ХНУ им. В. Каразина, 2002. – 146 с.

12. Дьякова Е.Г. Массовая коммуникация и проблема конструирования реальности: анализ основных теоретических подходов [Электронный ресурс] / Елена Дьякова, Анна Трахтенберг // РАН. Урал. отд-ние. Ин-т философии и права / [отв. ред. А. В. Гайда]. – Екатеринбург: УрО РАН, 1999. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/46229>.
13. Иванов В.Н., Патрушев В.И. Социальные технологии: Курс лекцій / В.Н. Иванов, В.И. Патрушев. – М.: Изд-во МГСУ «Союз», 1999. – 432 с.
14. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов: [Текст] / Илья Ильин. – М.: «Интрада», 2001. – 188 с.
15. Инновационное обучение: стратегия и практика // Материалы Первого научно-практического семинара, Сочи / Под ред. В.Я. Ляудис. – М., 1994. – 203 с.
16. Інноваційна діяльність у системі вищої освіти / Збірка матеріалів науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Факел, 2000. – 186 с.
17. Казмиренко В.П. Социальная психология организаций / В.П. Казмиренко. – К.: МЗУУП, 1993. – 384 с.
18. Коберник О.М. Проектування на уроках трудового навчання // Трудова підготовка в закладах освіти / О.М. Коберник. – 2001. – № 4. – С. 12-14.
19. Комісаров В.О. Формування соціально-культурного простору середнього навчально-виховного закладу: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київський нац. ун-тет імені Тараса Шевченка / Вадим Олексійович Комісаров. – К., 2004. – 20 с.
20. Костін Я.А. Інноваційний аналіз програмово-методичного забезпечення модульно-розвивального навчання // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка / Ян Анатолійович Костін. – Серія: Педагогіка. – 2004. – №10. – С. 3–8.

21. Лакатош І. Методологія наукових дослідницьких програм / Імре Лакатош; пер. з англ. та рос. А. Фурмана // Психологія і суспільство. – 2007. – № 4. – С. 11–29.

22. Мелашенко К.М. Технологія проектного навчання / К.М. Мелашенко. – Завуч. – № 13 (271). – Травень, 2006. – С. 12-14.

23. Модульно-розвивальна система як соціокультурна організація // Психологія і суспільство: Спецвипуск. – 2002. – №3-4. – 292 с.

24. Москаль Ю. Використання інформаційних і комунікаційних технологій у глобальній системі віртуальної освіти // Розробка теоретичних моделей інтерактивних технологій в освітньому середовищі. Збірка матеріалів міжвузівського науково-практичного семінару / Юрій Москаль. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – С. 124-128.

25. Москаль Ю. Економічне моделювання розвиткового функціонування вищих навчальних закладів // Наукове проектування інноваційних та економічних систем національної освіти: Збірка матеріалів до загально академічної наукової конференції / Юрій Москаль. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – С. 10–11.

26. Москаль Ю. Класична і корпоративна освіта у ХХІ столітті – трансформація розвиткових засад функціонування сфери // Психологія і суспільство / Юрій Москаль. – 2005. – №4. – С. 161-175.

27. Москаль Ю. Освітня сфера у епоху глобалізації – кардинальна зміна пріоритетів // Вітакультурний млин / Юрій Москаль. – 2008. – №6. – С. 47-49.

28. Москаль Ю. Світові тенденції розвитку заочної та дистанційної вищої освіти // Психологія і суспільство / Юрій Москаль. – 2008. – №4. – С. 116–122.

29. Москаль Ю. Співробітництво виробництва та ВНЗ у підготовці фахівців як визначальна риса постіндустріального суспільства // Вітакультурний млин / Юрій Москаль. – 2007. – №5. – С. 64-66.

30. Москаль Ю. Сфера знань як новітня галузь суспільного виробництва та роль навчальних закладів у її функціонуванні // Вітакультурний млин / Юрій Москаль. – 2008. – №7. – С. 52–59.

31. Москаль Ю.В. Управління системою освіти як економічна проблема // Економіка освіти. – Том 1. / Юрій Москаль. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – С. 93–97.

32. Пінчук В. Інноваційні процеси – підґрунтя проектування нових освітніх технологій // Освіта і управління / В. Пінчук. – 1998. – Т.2, №3. – С. 88–97.

33. Плотников М.В. Разработка и реализация социальных технологий менеджмента / Автореф... д. социол. н.: 22.00.08 / М.В. Плотников. – Н.-Новгород, 2013. – 48 с.

34. Пригожин А. И. Методы развития организаций / А.И. Пригожин. – М.: МЦФЭР, 2003. – 864 с.

35. Резник Ю.М. Введение в социальную теорию. Социальная эпистемиология / Ю.М. Резник. – М.: Институт востоковедения РАН, 1999. – 327 с.

36. Савельєв Є., Куриляк В. Нова економіка і моделі її формування в Україні // Журнал європейської економіки / Євген Савельєв, Віталіна Куриляк. – 2002. – Т.1, №1. – С. 25–37.

37. Тарабанов А. Мифы и ритуалы медиатизированной повседневности [Электронный ресурс] / Арсений Тарабанов. – Режим доступа: www.philosophy.ru/docs/kafedra/antrop/tarabanov_myphy.htm.

38. Технология социальной работы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. И.Г. Зайнышева. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 240 с.

39. Тощенко Ж.Т. Социология. Общий курс. – 2-е изд., доп. и перераб. / Ж.Т. Тощенко. – М.: Прометей: Юрайт-М, 2001. – 511 с.

40. Трахтенберг А. Дискурсивный анализ массовой коммуникации как идеологический инструмент / Анна Трахтенберг // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 2006.

41. Уэбстер Ф. Теории информационного общества: [Текст] / Френк Уэбстер; [пер. с англ.]; под ред. Е. Л. Варгановой. – М.: Аспект Пресс, 2004.

42. Файоль А. Общее и промышленное управление. Пер. с франц. / Науч.ред. и предисловие проф. Е.А. Кочерина / Анри Файоль. – М.: Журнал «Контроллинг», 1992. – 111 с.

43. Фурман А. Вступ до шкільної практичної психології / Анатолій Фурман. – К.: Ровесник, 1993. – 52 с.

44. Фурман А. Теорія і практика проектування соціально-культурного змісту навчальних модулів / Анатолій Фурман // Рідна школа: Спецвипуск. – 1998. – №10. – С. 11–22.

45. Фурман А. Технологія створення граф-схем навчальних курів у модульно-розвивальній системі / Анатолій Фурман // Рідна школа: Спецвипуск. – 1997. – №2. – С. 25–34.

46. Фурман А., Гуменюк О. Модульно-розвивальне навчання: передумови, новації, впровадження / Анатолій Фурман, Оксана Гуменюк // Освіта і управління. – 1997. – Т.1, №4. – С. 94–124.

47. Фурман А., Комісаров В. Школа здібностей. Програма дослідно-експериментальної роботи в СШ №44 м. Запоріжся / Анатолій Фурман, Вадим Комісаров // Рідна школа: Спецвипуск. – 1996. – №8. – С. 5–9.

48. Фурман А., Костенко В. Школа віри. Програма дослідно-експериментальної роботи ліцею № 157 м. Києва / Анатолій Фурман, Віктор Костенко. – К.: Рада, 1995. – 47 с.

49. Фурман А., Прокопечко Л. Школа духовності. Програма дослідно-експериментальної роботи ЗОШ №4 м. Южне Одеської області /

Анатолій Фурман, Людмила Прокопечко // Освіта: Спецвипуск. – 1997. – 8–15 вересня. – С. 2–4.

50. Фурман А., Семенюк Т. Школа розуміння. Програма дослідно-експериментальної роботи СШ №10 м. Бердичева на 1995-2007 роки. – К., Бердичів. – 1996. – 35 с.

51. Фурман А., Чуйкіна О., Харітонов В., Горпинюк В. Школа мислення. Програма дослідно-експериментальної роботи в СШ № 19 м. Керчі Республіки Крим. – К.: Інститут психології АПН України, 1994. – 12 с.

52. Фурман А. Система інноваційної освітньої діяльності модульно-розвивальної школи та її комплексна експертиза / Анатолій Фурман // Психологія і суспільство. – 2005. – №2. – С. 29-75.

53. Черепанов В.С. Экспертные оценки в педагогических исследованиях / В.С. Черепанов. – М.: Педагогика, 1989. – 152 с.

54. Школа віри // Освіта: Спецвипуск. – 1996. – 30 жовтня. – 16 с.

55. Школа духовності // Освіта: Спецвипуск. – 1997. – 1 жовтня. – 16 с.

56. Школа здібностей // Рідна школа: Спецвипуск. – 1996. – №8. – 80 с.

57. Школа ментальності // Освіта: Спецвипуск. – 1997. – 3 вересня. – 16 с.

58. Школа розвитку – методологія, організація, практика // Рідна школа: Спецвипуск. – 1994. – №6. – 80 с.

59. Школа розуміння // Освіта: Спецвипуск. – 1996. – 10 січня. – 8 с.

60. Шуст Н.Б. Інноваційна діяльність молоді / Н.Б. Шуст. – Вінниця: ВДМУ, 2001. – 223 с.

61. Шуст Н.Б. Інноваційна діяльність як засіб структурних змін у соціумі / Н.Б. Шуст // Нова парадигма. – 1999. – Вип. 13. – С. 94–104.

62. Щербина В.В. Социальные теории организации. Словарь / В.В. Щербина. – М., 2000. – 448 с.
63. Щербина В.В. Средства социологической диагностики в системе управления / В.В. Щербина. – М., 1993. – 228 с.
64. Юрасов И. А. Когнитивный маркетинг [Текст] / И.А. Юрасов. – Пенза. 2006. 15 с.
65. Юрасов И.А. Концепция информационного управления (от уровня государства до уровня предприятия) [Текст] / И. А. Юрасов // Прогнозирование и программирование социально-экономических процессов в регионе: сборник статей 3-й Всероссийской научно-практической конференции. – Пенза. 2005. С. 97-102.
66. Юрасов И.А. Моделирование бизнес процессов в инновационной деятельности [Текст] / И. А. Юрасов // Управление персоналом. 2005. № 21. С. 52 – 61.
67. Яковенко Ю., Скидін О. Соціальні технології в управлінні: діяльнісний аспект / Юрій Яковенко, Олег Скидін // Психологія і суспільство. – 2000. – №2. – С. 91–106.
68. Ясвин В.А. Экспертиза школьной образовательной среды / В.А. Ясвин. – М.: Сентябрь, 2000. – 128 с.
69. Glassman A.M., Cummings T.G. Organizational Development. Boston, 1991.
70. Glassman A.M., Cummings T.G. Organizational Development. Boston. Irwin, 1991.
71. Hannan M.T., Freeman J. Organizational Ecology. 1989.
72. Kast F., Rozenzweig J. General System Theory Application for Organization and Management // Academy of Management Journal. December 1972.
73. Lawrence P., Lorsch J. Differentiation and Integration in Complex Organizations // ASQ. 1967.

74. Lawrence P., Lorsch J. Organizations and Environment. Boston, 1967.
75. Pfeffer J., Salancik G. The External Control of Organizations. N.Y., 1978.
76. Robert T. Howell. The Importance of the Project Method in Technology Education. Journal of Industrial Teacher Education. Volume 40, Number 3, 2003.
77. Sherman H. It All Depends: A Practice Approach to Organization Growth and Development // Handbook of Organization, J.G. March (ed.). Chicago, 1965.
78. Thompson J. Organization in Action. – McGraw Hill, 1967.